

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

Obraz 17. listopadu 1989 v denním tisku

Image of 17th November 1989 in daily newspapers

Magisterská diplomová práce

Bc. Jana Mahelová

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jan Kořenský, DrSc.

OLOMOUC 2012

Prohlášení o autorství

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci *Obraz 17. listopadu 1989 v denním tisku* vypracovala samostatně a uvedla v ní všechny použité zdroje a literaturu.

V Brně dne 16. 5. 2012

Poděkování

Děkuji panu profesorovi Janu Kořenskému za odborné vedení mé diplomové práce, za podnětné rady, připomínky, pochopení a v neposlední řadě také za trpělivost.

Obsah

Úvod.....	4
Listopad 1989	5
Před listopadem 1989	5
Proměny diskursu v průběhu listopadu a prosince 1989	6
Diskurs a (kritická) analýza diskursu.....	8
Diskurs.....	9
Diskurs o diskursu.....	9
Kritická analýza diskursu	14
Kritická analýza diskursu podle N. Fairclougha.....	16
Výzkumná část	19
Rok 1999: Deset let po listopadu.....	22
Rok 2009: Dvě dekády po listopadu.....	50
Závěr	66
Anotace	69
Literatura.....	70
Seznam analyzovaných článků.....	73
Resumé.....	78

Úvod

Výročí důležitých událostí svádí k bilancování. Pro média je to příležitost věnovat se tématu, které se stává znovu aktuálním, a lze tedy předpokládat výraznější snahy o jeho reflexe a (re)interpretace.

V rámci předkládané práce se budeme zabývat mediálním obrazem událostí listopadu 1989 a jeho proměnou ve dvou následujících desetiletích, přičemž změny chceme demonstrovat na příkladech článků z roku 1999 a 2009. Analyzovat budeme texty, které byly publikovány v deníku Mladá fronta Dnes ve dnech 16. až 18. listopadu obou zmiňovaných let. Vzhledem k tomu, že jde o „kulatá“ výročí listopadových událostí, navíc od roku 2000 institucionalizovaná existencí státního svátku Dne boje za svobodu a demokracii, lze v těchto obdobích předpokládat zvýšený zájem médií o problematiku, kterou jsme zvolili za své téma.

Nejobecněji formulovaným výzkumným problémem, jímž se budeme zabývat, je proměna mediálního obrazu 17. listopadu 1989, k níž, jak předpokládáme, v průběhu následujících 20 let nutně muselo dojít.

Soustředit se pak chceme zejména na způsob samotného pojmenování režimních změn, na to, o kom se v souvislosti s těmito událostmi mluví, komu je do prostoru (dominantního) mediálního diskursu umožněn přístup, které jednotlivé aspekty jsou tematizovány, zda lze identifikovat symboly, které se v souvislosti s listopadem objevují, a zda případně mají mýtotočivý potenciál. V neposlední řadě pak máme ambici ukotvit obraz „sametové revoluce“ v jejích širších souvislostech, a to zejména z hlediska návratů do minulosti a reflexe přítomnosti.

K naplnění těchto cílů jsme se rozhodli užít metodu kritické analýzy diskursu v té podobě, jak ji rozpracoval Norman Fairclough. Pozornost chceme věnovat popisu jazyka a jazykových prostředků, jichž se k vytváření mediálního obrazu užívá, ale především hodláme využít interpretační potenciál zvolené metody. Máme totiž za to, že je v rámci české jazykovědné tradice věnována jazyku (politické) ideologie, tedy propagandě, poměrně malá pozornost ve srovnání například s jazykem reklamy, a chceme přispět alespoň skromným dílem k vyplnění této mezery.

Listopad 1989

Samotným průběhem „revoluce“ se z hlediska její reprezentace v médiích, denících Rudé právo a Svobodné slovo, zabývali ve svých diplomových pracích Jan Miessler (2007) a aktuálně také Kateřina Menclerová (2011). Obě analýzy – proklamovaně vycházející z oblasti mediálních studií – se věnovaly zejména tomu, jak byl diskurs probíhajících změn (re-)artikulován v jejich průběhu, a to z pozice dvou různých (stranických) listů: „Přestože je v obou denících používáno podobných diskursivních mechanismů i strategií, v Rudém právu ideologie pracuje primárně pro udržení vztahů dominance, zatímco ve Svobodném slovu ideologické mechanismy pracují pro transformaci vztahů dominance a založení nových vztahů dominance.“ (Menclerová 2011, 119)

Před listopadem 1989

Předností práce J. Miesslera je to, že se mu díky přesahu do období před počátkem listopadových změn (první jím analyzované texty pocházejí již ze srpna 1988) daří analýzu lépe zakotvit a prokázat tak, že jsou změny a rozdíly, jež pozoruje, opravdu vyvolány procesy aktuálně probíhajícími ve společnosti, nikoliv dány apriorně. V samotném textu pak poukazuje zejména na binární opozice, v jejichž rámci se diskurs „(konce) komunistické hegemonie“ konstituoval, a využívá při tom (nejen mediálních) konceptů nastolování agendy (agenda-setting), rámování (framing), gatekeeping, čtyř teorií tisku a hegemonie.¹

---

¹Pod pojmem **agenda-setting**, nastolování agendy, rozumíme obecně v sociálních vědách prosazování určitých témat do veřejného diskursu a naopak potlačování témat jiných. Z hlediska výzkumu mediálních účinků se však akcentuje především schopnost médií zdůrazňovat některé události na úkor jiných a přisuzovat jim relativní míru důležitosti. Média tak ovlivňují obsahy vědomí jednotlivců na straně jedné a veřejný diskurs v jeho celku na straně druhé (Reifová – et al. 2004, 16).

Obdobně popisuje úlohu médií koncept **gatekeeping**. Mediální organizace a jejich pověření pracovníci mají podle něj určující roli při výběru témat a událostí, které mají být v podobě mediálních obsahů prezentovány publiku (Reifová – et al. 2004, 70). Rozhodují tak o tom, kdo bude mít přístup do médií a v jakém rozsahu, přičemž tato volba může být motivována různými důvody.

Framing neboli rámování odkazuje k zasazení události, osoby nebo jevu, jež se stávají předmětem mediálního informování, do širšího kontextu. Rámce jsou pak podle P. Taberyové „mantinely“, v nichž se média nebo čtenáři pohybují, když uvažují o nastoleném tématu“, s odkazem na E. Goffmana uvádí tato autorka, že jsou to „myšlenkové struktury, jež jsou postupně vytvářeny, a jejich skladba může být poměrně složitá. Nové poznatky jsou pak zasazeny do těchto vytvořených struktur přemýšlení, a přemítání o nových věcech je vlastně jakýmsi vnořením nově nabyté informace do již existující myšlenkové sítě“ (Tabery 2009).

Pojem **hegemonie** pochází z díla italského filozofa a teoretika A. Gramsciho a označuje situaci, kdy vládnoucí skupina ovládá podřízené skupiny za pomoci síly a souhlasu, jež mají podobu sociální moci a vůdcovství. Je to – na rozdíl od ideologie – pojem dynamický: mocenské vztahy nejsou pevně dány, ale naopak se o nich vyjednává, soupeří se o ně (Barker 2006, 65–66).

Čtyři teorie tisku – autoritářskou (F. S. Siebert), libertariánskou (F. S. Siebert), teorii sociální odpovědnosti (T. Peterson) a sovětskou či komunistickou (W. Schramm) – definuje I. Reifová – et al.

Před 17. listopadem 1989 se podle J. Miesslera vztah vládnoucí moci k jejím odpůrcům prezentoval na stránkách obou zmiňovaných periodik zejména v protikladech „pořádek versus provokace“, „my versus oni“ a „úspěch versus neúspěch“. „Texty jsou konstruovány výhradně tak, aby demonstranty představily jako negativní aktéry nelegitimních a neúspěšných akcí,“ píše J. Miessler (Miessler 2007, 45). Upozorňuje také na implicitní – předpokládanou, a tedy nijak nedokládanou – legitimitu režimu a jeho (oficiálních) aktérů a na obtíže s připsáním autorství mediálních textů. „Hlas, který hovoří ke čtenáři, je však vždy víceméně stejný – zahrnuje konkrétního autora (novináře), deník (Rudé právo či Svobodné slovo), vydavatele (komunistickou či socialistickou stranu), režim a zároveň také celou společnost. Na konkrétních autorech příliš nezáleží, nevyjadřují totiž většinou vlastní názor, ale stanoviska režimu a zmíněných institucí.“ (Miessler 2007, 45)

Proměny diskursu v průběhu listopadu a prosince 1989

Konkrétní podoby zkoumaného diskursu (zkoumaných diskursů) se tedy na stránkách obou deníků před listopadem neliší anebo se liší jen málo (J. Miessler hovoří pouze o kvantitativních rozdílech a okrajově se zmiňuje také o rozdílech z hlediska autorství publikovaných textů – zabývá se tedy fenoménem přejímání textů z tiskových agentur nebo jejich vlastního vytváření (Miessler 2007, 46)), ve vývoji během listopadových dní a po nich lze však již vysledovat posuny („vpřed“ i „od sebe“) značné. Zatímco ve Svobodném slově proběhlo poměrně rychle vcelku očekávatelné „převrácení znamének“ na výše zmiňovaných osách a doplnění os

---

jako „souhrn představ, nároků a očekávání spojovaných s fungováním médií v soudobých společnostech“ (Reifová – et al. 2004, 36). Tyto teorie tedy popisují média ve vztahu ke státu, společenskému zřízení a jednotlivci (Bartošek 1997, 16). (1) Autoritářská nebo totalitní žurnalistika je typická svou podřízeností státu, státní moci a státní ideologii a reprezentuje zájmy elit, často na úkor nejširší veřejnosti, je to podle J. Bartoška nejstarší a nejméně svobodný z uvedených typů. (2) Žurnalistika liberální je pak do značné míry opakem žurnalistiky autoritářské. Má sloužit k distribuci názorů jedinců a jednotlivých skupin, a to i v případě, že jsou odlišné od názoru většiny, a naopak zabraňovat státu v omezování práv, svobod a zájmů občana a dalších subjektů. Výtky, které na její adresu – zejména však na adresu amerického modelu liberalismu – směřují, se týkají toho, že se na straně jedné pasuje do role arbitra, na straně druhé však odmítá jakoukoliv odpovědnost s odkazem na tržní principy svého fungování. (3) Žurnalistika sociální odpovědnosti představuje tzv. třetí cestu, mluví se také o skandinávském modelu. Jejím úkolem je přispívat ke stabilitě společnosti a státu a k respektování tradic. Očekává se, že mezi žurnalistikou a státní mocí bude nastolen vztah vzájemné podpory, tedy za předpokladu, že stát bude fungovat v souladu s platnou legislativou (Bartošek 1997, 16–18). (4) Sovětský (či komunistický) model žurnalistiky bývá někdy z logiky věci řazen k autoritářskému typu (viz např. Bartošek 1997, 16), jindy bývá ovšem pojednáván zvlášť (viz např. Reifová – et al. 2004, 37). Vychází z nároků, které na žurnalistiku kladli K. Marx, B. Engels nebo V. I. Lenin – média mají „sloužit zájmům lidu, pokud je stát výrazem existence beztřídní společnosti, resp. mají sloužit předvoji této společnosti, který se snaží stavu beztřídní společnosti dosáhnout. ... Od toho se odvozuje i předpokládaná role médií – mají socializovat jednotlivce k životu v takové společnosti vzděláváním, informováním, motivováním a mobilizováním“ (Reifová – et al. 2004, 37). Je patrné, že jde o teorie normativní a ve své podstatě statické, a jako takové bývají také předmětem kritiky. Není možno pomocí nich dobře postihnout dynamické procesy a změny.

nových („občané vs. režim“), v případě Rudého práva hovoří autor o „diskursivním bankrotu“ (Miessler 2007, 75).

Na rozdíl od Svobodného slova se totiž Rudé právo déle zasazovalo o udržení statu quo, konfrontováno s realitou (a silou) protestů nicméně zastávané postoje neopouští, nýbrž oslabuje. Zejména je to patrné v transformaci protikladu „úspěch vs. neúspěch“ v relativně méně ostrou opozici „klid na práci (rozum) vs. emoce“, na jejímž základě je delegitimizována myšlenka generální stávky (Miessler 2007, 75). Zároveň je protestům věnován menší prostor a pozornost se naopak obrací k vnitřním změnám probíhajícím v rámci Komunistické strany Československa a k bilancování jejího významu a dosavadního vývoje. Teprve postupně (zejména s ohledem na úspěch generální stávky) se pak i Rudé právo vzdává prorežimní rétoriky a opouští hlavní prvky předlistopadového diskursu. Zpočátku jsou patrné zejména ústupky a hledání kompromisu („konstatuje, že opozice má alespoň částečně pravdu, a naznačuje, že komunisté ztratili důvěru minimálně části veřejnosti“ (Miessler 2007, 75)), objevují se ale i tvrzení s původními stanovisky zcela protikladná. Hranice diskursu tedy přestávají platit a původní jednota se rozpadá v množství hlasů.

K. Menclerová dochází ve své práci k obdobným výsledkům. Protože však na texty nahlíží jinou optikou (využívá Thompsonova konceptu ideologie a v textech se snaží identifikovat zejména jím pojmenované mody operandi a strategie symbolické konstrukce ideologie), umožňuje jí to formulovat zajímavý závěr o povaze obou diskursů: „Zásadním rozdílem mezi diskursem Rudého práva a Svobodného slova při konstrukci mediálního obrazu režimní změny je skutečnost, že diskurs Svobodného slova **reaguje** na diskurs probíhající změny, přizpůsobuje se mu, je jím pozměňován a formován. V případě Svobodného slova tedy identifikujeme skutečnost, kdy je diskurs sociálně **konstituován**. Nechceme přitom tvrdit, že diskurs Svobodného slova zpětně neformuje ‚diskurs revoluce‘ a nepomáhá jej spolukonstituovat ... Oproti tomu v případě Rudého práva identifikujeme v diskursivních praxích zejména **moc za diskursem**, sledujeme diskurs, který dlouhodobě **konstituoval** sociální realitu, ve fázi jeho rozpadu.“ (Menclerová 2011, 118)

Obě práce tedy napovídají (a v praxi ukazují) mnoho o tom, jak je politický, resp. mediální diskurs konstruován a jak sám konstruuje sociální realitu. Jsou tedy inspirativní pro náš vlastní výzkum a vzhledem ke společnému tématu také poskytují žádoucí pozadí pro formulaci vlastních výzkumných otázek. Nevýhodu spatřujeme v jejich slabé orientaci na deskripci jazyka a jazykových prostředků, jež se v rámci daného diskursu uplatňují. To je ovšem omezení, které vyplývá z oborové příslušnosti autorů.

Diskurs a (kritická) analýza diskursu

Stejně jako autoři námi výše popsaných výzkumů jsme i my zvolili metodu kritické analýzy diskursu, a to v modifikaci podle N. Fairclougha. Kritická analýza diskursu se řadí mezi analýzy diskursu obecně.

Analýza diskursu bývá podle V. Beneše „tradičně definována jako sada metod a teorií pro zkoumání běžně používaného jazyka v sociálním kontextu“ (Beneš 2008, 92). Různé metody a teorie analýzy diskursu, jak se s nimi můžeme v rámci sociálních a humanitních věd setkat, pak sjednocuje domněnka, že je to právě diskurs, co organizuje naše životy: „The unifying insight is that discourse organizes important aspects of our social lives, whether in the moment-to-moment social interchanges of everyday talk or, more abstractly, in the beliefs, understandings and principles (‘discourses’) that structure our lives.“ (Malmkjaer 2004, 114)

Diskurzivní analýza se řadí do širší skupiny přístupů, které se dají souhrnně označit jako analýzy textuální². Texty nevnímá jako svébytné, diskrétní, oddělené či oddělitelné jednotky, nýbrž v sociálním kontextu. Zcela zjevně vychází z konstruktivistických pozic, protože „jedním z cílů diskurzivní analýzy je uchopit způsob, jakým je realita sociálně konstruovaná skrze jazyk a významotvorné praktiky“ (Beneš 2008, 95).

Hovoříme-li pak obecně o analýze diskursu, je třeba připomenout, že spíše než jednu konkrétní metodu máme na mysli celou skupinu přístupů, sdílejících především zájem o významotvorné prvky sociálního světa: „Spíše než o jednoznačnou explicitně formulovanou metodu jde o široké spektrum metodologických přístupů, které využívají prvků, principů a postupů celé řady dalších metod a technik.“ (Lapčík 2008, 98) Typicky můžeme rozlišovat přístupy kritické a nekritické (viz např. Fairclough 1992, 13). Zástupci nekritických přístupů jsou podle N. Fairclougha například: Sinclair a Coulthard (snaha o vytvoření čistě deskriptivního systému pro analýzu diskursu); konverzační analýza (jeden z etnometodologických přístupů); Labov a Fanshel; Potter a Wetherell (využívají metodu analýzy diskursu v rámci sociální psychologie). Tradici kritických analýz diskursu reprezentují Fowler, Hodge, Kress a Threw (kritická lingvistika) nebo Pêcheux (francouzská tradice vycházející z Althusserovy teorie ideologie) (Fairclough 1992, 13–14).

---

² Některé další druhy analýz textu představují Titscher – et al.; například analýzu obsahovou, zakotvenou teorii (grounded theory), členskou kategorizační analýzu a konverzační analýzu (obojí v rámci etnometodologicky orientovaných metod), funkční pragmatiku atd. (viz Titscher – et al. 2002).

Diskurs

Základním pojmem, s nímž se v rámci analýzy diskursu – ale i mnoha dalších oborů, z nichž můžeme jmenovat například lingvistiku, literární vědu, mediální a kulturní studia nebo sociologii a také filozofii a politologii – operuje, je diskurs³. Vzhledem k šíři jeho využití je však definování jeho významu krajně obtížné a nutně závislé na intencích, s nimiž tak činíme. Mění se zejména rozsah pojmu, a to v závislosti na tom, jestli se pohybujeme v rámci disciplín orientovaných na popis jazyka (disciplín lingvistických) a akcentujeme slovní dimenzi komunikačního aktu, nebo v rámci disciplín popis jazyka překračujících.

Pojetí lingvistická podléhají oproti původnímu významu (zde máme na mysli zejména Foucaultovo chápání pojmu) redukci. Přičemž ta spočívá podle M. Bočáka zejména v akcentování jevů na úrovni jazyka a v „zastírání“ potenciální přítomnosti kódů jiných než jazykových. „Relevantná časť lingvistickej literatúry dosiaľ vníma diskurz ako jednotku prekračujúcu hranice vety, pričom si aj pri svojom smerovaní k vyšším, komplexnejším jednotkám zachováva perspektívu štrukturalisticky orientovaných gramatik.“ (Bočák 2009, 117)

Naopak v rámci společenskovedních disciplín bývá význam pojmu diskurs chápán šíře a nabývá poněkud jiných, často ovšem nejasných (viz Lapčík 2009), obrysů. „(...) diskurz [je], predovšetkým pod vplyvom Michela Foucaulta, vnímaný ako realitu konštituujúca artikulácia určitého vedenia presahujúca subjekt i konkrétnu komunikačnú situáciu.“ (Bočák 2009, 117) V rámci sociálních věd se tak diskurs stává jednotkou strukturně vyšší, a nutně také abstraktnější, což vede k přesunutí těžiště zájmu výzkumníků a interpretů diskursu od výrazu (označujícího) k významu (označovanému) (Bočák 2009, 140).

Základní konstantou, společnou oběma přístupům, však zůstává, jak píše například J. Hoffmannová, že termínem diskurs vždy odkazujeme k užívání jazyka v interakci⁴ (Hoffmannová 1997, 8).

Diskurs o diskursu

Diskursem o diskursu, a tedy možnými pojetími diskursu, se ve svém sice přehledovém, ale inspirativním pojednání „Diskurs jako téma diskursu. O diskursu bez Habermase i bez Foucaulta? (Poznámky ke conceptualizaci pojmu)“ zabýval M. Lapčík (2009). Tento jeho text nám poslouží jako výchozí.

Podle M. Lapčíka lze identifikovat dvě výrazné linie uvažování o diskursu – foucaultovskou a habermasovskou – a tři základní tendence (extenzivní, reduktivní a operacionalizující) ve způsobu, jakým je sám pojem diskursu užíván a jak je s ním

---

³ Pojmem diskursu se zde budeme zabývat pouze přehledovým způsobem, a to tak, abychom zmínili základní linie jeho chápání ve vztahu k naší práci. Jsme si vědomi toho, že nejde o vyčerpávající pojednání.

⁴ Pohybujeme se tedy na rovině parole, realizace jazykového systému, nikoliv na rovině langue, systému samého. Tento posun můžeme považovat za jeden z důsledků komunikačně-pragmatického obratu ve druhé polovině 20. století (Bočák 2009, 139).

nakládáno. M. Lapčík však upozorňuje, že v konkrétních případech dochází velmi často k oscilaci mezi různými přístupy, čímž sám pojem ztrácí heuristický potenciál a přes deklarovanou interdisciplinaritu se stává spíš nástrojem neporozumění než dorozumění (a to nejen mezi obory, ale také v rámci oboru jednoho) (Lapčík 2009, 93–116).

Aby vysvětlil Habermasovo a potažmo habermasovské pojetí diskursu, používá M. Lapčík metaforu nástroje (Lapčík 2009, 102–104). Diskurs je prostředkem k dosažení „konsensu ve vztahu k nárokům platnosti“ (Lapčík 2009, 102).

Habermasova teorie komunikativního jednání je založena na předpokladu, že lingvistická komunikace je zásadní a určující součástí širší sociální reality – „je základem socializace, legitimizačních procesů a demokratizace“ (Harrington – et al. 2006, 369). Podstatou komunikativního jednání je interakce, dialog a snaha o dorozumění (a to v protikladu k jednání účelově racionálnímu, které je monologické). Dorozumění je podmíněnou shodou komunikačních aktérů na nárocích platnosti (Šubrt – Balon 2010, 148). Součástí komunikativního jednání jsou tak sdílené předpoklady o pravdě, morální správnosti a (vzájemné) upřímnosti (Harrington – et al. 2006, 369).

Diskurs jakožto jeden z druhů komunikace nachází své uplatnění v okamžiku, kdy normální komunikace (řeč orientovaná na dorozumění) selhává, a je tedy třeba (re)tematizovat nároky na platnost (Lapčík 2009, 102). Úspěšný průběh diskursu je podmíněn tím, že se odehrává za určitých, Habermasem popisovaných podmínek – za ideální řečové situace⁵. „Diskurs tak představuje argumentativní formu (komunikace) zaměřenou nikoliv na předmět komunikace, ale na způsob jejího vedení – tedy samotnou formu.“ (Lapčík 2009, 103)

Častěji než na J. Habermase se však sociální i humanitní vědci odkazují na dílo M. Foucaulta, a to zejména v jeho genealogické fázi⁶. Zde se ovšem krátce vrátíme i k fázi archeologické, která je pro Foucaultovo pojetí diskursu rovněž podstatná.

---

⁵ Diskurs jakožto jednání zaměřené na (re)definování sdílených nároků platnosti musí podle J. Habermase probíhat za ideální řečové situace. Ve svých *Vorstudien und Ergänzungen zur Theorie des kommunikativen Handelns* stanovuje J. Habermas pro tuto ideální řečovou situaci čtyři premisy, kterými podmiňuje svobodný průběh diskursu: „(1) všichni účastníci diskursu mohou kdykoliv do diskursu svobodně vstoupit, (2) mohou svobodně hájit svoje názory, (3) mají stejné šance svobodného užití reprezentativ (pro zajištění upřímnosti a hodnověrnosti) a (4) mají stejné šance svobodného užití regulativ, stejně jako se jim mohou postavit (zajištění plné recipacity vylučující privilegovanost pouze některých účastníků diskursu)“ (citováno podle Lapčík 2009, 102). Zde se také odráží Habermasovo pojetí pravdy: „...pravda není tím, na čem se náhodou shodne určitá skupina lidí. Pravda je tím, na čem by se mohli a měli shodnout všichni, kdyby měli rovnou a svobodnou příležitost podílet se na konverzaci a kdyby si mohli racionálně vyměňovat důvody pro své názory – bez vyloučení, manipulace či donucení.“ (Harrington 2006, 369)

⁶ Jak uvádí Ivo Hlaváč, všeobecně se mluví o čtyřech obdobích Foucaultova myšlení: fenomenologickém, archeologickém, genealogickém a etickém (Hlaváč 2000/2001). Zejména ve svém druhém období věnuje M. Foucault pozornost tzv. archivu diskursu a v návaznosti na to pak také archeologii vědění, což je disciplína (I. Hlaváč 2000/2001) či oblast zkoumání (Bellour 2000/2001),

Diskurs je ústředním pojmem Foucaultova myšlení. M. Foucault jej chápal nejen jako seskupení výpovědí (tj. konečný, terminální stav diskursu, který je nám dostupný ve formě textů – viz Foucault 2002), ale také jako pravidla jejich utváření, tedy mj. jako „systém jejich formování“. A právě tento systém považuje ve své nejrozsáhlejší metodologické práci *Archeologie vědění* za předmět svých analýz: „(...) nejsou analyzovány určité momenty konečných stádií diskursu, nýbrž systémy, které tyto poslední systematické formy umožňují; jsou to neterminální regularity, vzhledem k nimž se konečný stav definuje (...). Analýza formování neodkrývá za dovršeným systémem sám kypící život, jenž dosud není zachycen; odkrývá rozsáhlou a hustou vrstvu systematičností, sevřený celek rozmanitých vztahů. Tyto vztahy navíc nevyhnutelně tvoří samu osnovu textu a svou povahou nejsou diskursu cizí.“ (Foucault 2002, 117)

M. Foucault tak diskurs chápe jako formaci podřízenou určitým způsobům nahlížení, jako – dodejme významotvorné – „praktiky podřizující se určitým pravidlům“ (Foucault 2002, 211). Bývá v této souvislosti užívána metafora mřížky, skrze ni a pomocí ni nahlížíme skutečnost.

Následující, genealogické období Foucaultova myšlení pak znamená zejména posun k problematice vědění a moci. Značnou pozornost věnoval M. Foucault v této fázi svého bádání mocenským mechanismům, pomocí nichž je člověk jakožto individuum podrobován v pouhý objekt moci (Hlaváč 2000/2001). Ve své studii „Řád diskursu“ (viz soubor statí *Diskurs, autor, genealogie*) popisuje M. Foucault diskurs jako „prostor“, kde se bojuje o nadvládu a uspokojuje touha po moci, kde se ustavují vztahy dominance a podřízenosti: „... diskurs – to nám ukázala psychoanalýza – není jednoduše tím, co zjevuje (nebo skrývá) touhu: je to také předmět touhy: a protože – historie nás o tom nepřestává poučovat – diskurs není pouze tím, čím se projevují boje nebo systémy nadvlády, ale i tím, pro co a čím se bojuje, je mocí, které se snažíme zmocnit.“ (Foucault 1994, 9)

M. Lapčík mluví v souvislosti s Foucaultovým pojetím o diskursu mj. jakožto o prostředí, v němž se nacházíme a z něhož musíme vždy bezpodmínečně vycházet (Lapčík 2009, 109), a v jiné souvislosti pak užívá formulace „donucovací procedury“ (Lapčík 2009, 104). Názorně tedy odkazuje ke konstituující (a reprodukující) povaze diskursu, přičemž ale nezapomíná zmínit ani to, že sám diskurs je zároveň i svým vlastním produktem⁷ (Lapčík 2009, 104). Můžeme tedy říci, že diskurs je v tomto Foucaultovu pojetí nejen konstituující, ale také konstituovaný, nejen reprodukující, nýbrž také reprodukováný.

---

kteřá umožňuje archiv diskursu poznat, pochopit a popsat. Archivem diskursu tedy Foucault míní: „Ve společnosti různé soustavy vědomostí, filosofické ideje, každodenní mínění, ale také instituce, obchodní praktiky a policejní aktivity, zvyky – vše vztaženo k jistému typu implicitního vědění (savoir), charakteristickému pro danou společnost.“ Dodává: „Ve skutečnosti se zabývám praktikami, institucemi a teoriemi na stejné úrovni podle jistých isomorfií a hledám typ zakládajícího vědění (savoir), který je umožňuje, stratum vědění, jež je historicky konstituuje.“ (Bellour 2000/2001)

⁷ „Každý z *diskursů* vytváří svá pravidla, postupy, repertoáry symbolů a formy kódů, které (re)produkuje a jimiž je permanentně (re)strukturován a limitován.“ (Lapčík 2009, 104)

Je zřejmé, že diskurs je pro M. Foucaulta a jeho následovníky navýsost abstraktní záležitostí, k níž nemáme přímý přístup. A i když M. Foucault pracuje s velkým množstvím konkrétních textů, ve výsledku od nich abstrahuje. Je za to na jedné straně obdivován a oceňován, na straně druhé se to ale stává i terčem kritiky – upozorňuje se, že tak rozsáhlý materiál by bylo možno interpretovat i jinými způsoby, než jsou ty, které M. Foucault nabízí (viz např. Brázda 2003).⁸

Do značné míry protipólem tohoto širokého chápání pojmu diskurs jsou pak pojetí lingvistická, i když i tam se setkáváme s různými definicemi, jak uvádí J. Hoffmannová: Diskurs můžeme ztotožnit s textem, ale můžeme také pojmy text a diskurs považovat za komplementární – zatímco za text budeme označovat primárně komunikáty psané, pojem diskurs rezervujeme pro komunikáty mluvené. Diskurs však můžeme chápat i jako pojem textu nadřazený (jakožto soubor textů) a při jeho extenzivním rozšíření pak do něj můžeme zahrnout krom samotného sdělení také mluvčího, adresáta a různě rozsáhlý situační kontext – „bývá definován jako ‚integrováný celek textu a kontextu‘, jako spojení ‚jazykové realizace interakce a jejího kontextového přesahu‘ apod“⁹ (Hoffmannová 1997, 8).

Oddělení širších filozofických a sociálněvědních pojetí diskursu od lingvistických je však hrubé a pouze pracovní. V konkrétních koncepcích dochází k jejich syntezi a vzájemnému ovlivňování. Vidět to můžeme například u N. Fairclougha, z jehož přístupu v rámci této práce vycházíme.¹⁰

---

⁸ Další kritické výtky k Foucaultově koncepci diskursu nacházíme například u N. Fairclougha, kterému na Foucaultových pracích vadí zejména rezignace na zkoumání konkrétní reality. Ve Foucaultově díle absentují jak diskursivní a lingvistické analýzy reálných textů, tak také zkoumání konkrétních praktik. M. Foucault se sociální praxí zabývá pouze z hlediska jejich regularit, nikoliv na úrovni konkrétní realizace, a postuluje tak – podle N. Fairclougha neoprávněně – silnou a příliš jednostrannou determinovanost konkrétní reality. S tím souvisí také zveličování moci, již je, opět jednostranně, ovládána většina, a omezení možností odporu, opozice nebo vůbec změny jako takové. N. Fairclough také u M. Foucaulta postrádá kritický rozměr a zohlednění vlivu materiálního světa na utváření sociální reality – více viz Fairclough 1992, 56–61.

⁹ Toto pojetí akcentuje například V. Jílek, když diskurs navzdory možným kolísáním v jeho chápání definuje jako „obsahově, tematicky a jazykově vymezenou, sociálně institucionalizovanou a situačně zasazenou formu textu“ (Jílek 2004, 24). Uvádí také znaky a základní náležitosti diskursu: schopnost přenášet informace (jejichž význam je utvářen stejně tak na straně autora jako příjemce sdělení), koherenci (míní ovšem koherenci a kohezi – tedy významovou i formální soudržnost textu), situačnost (tedy ukotvení v určitém – sociálním – prostředí), intertextovost, institucionálnost a vlastní slovník (Jílek 2004, 24).

¹⁰ N. Fairclough sice řadí svou metodu kritické analýzy diskursu explicitně k textuálně, resp. lingvisticky orientovaným přístupům (viz Fairclough 1992, 37), a to v protikladu k Foucaultovu abstraktnějšímu přístupu, ale nepomíjí ani nutnost přesahu do oblasti sociálních teorií, tedy zakotvení analýzy v širším společenském kontextu. Inspirace Foucaultovým dílem je zřejmá a přiznaná: „the development of an approach to discourse analysis which is theoretically adequate as well as practically usable requires a synthesis of linguistically-oriented discourse analysis and the insights of recent social theory on language and discourse. Foucault's work makes an important contribution to a social theory of discourse in such areas as the relationship of discourse and power, the discursive

Na Foucaultově koncepci (respektive koncepcích) diskursu nalézají N. Fairclough několik inspirativních myšlenek (první dvě z období archeologického, zbylé tři z období genealogického), jež organicky začleňuje do své varianty kritické analýzy diskursu (Fairclough 1992, 55–56¹¹). Shrnuje je do pěti bodů:

„(1) Diskurs má konstitutivní povahu, konstruuje různé aspekty sociální, předměty vědění, sociální subjekty apod.

(2) Elementy diskursní praxe nějaké společnosti nebo instituce jsou synchronně i diachronně složitě propojeny (intertextualita, resp. interdiskurzivita).

(3) Diskursní povahu má i ‚moc‘ (demonstrováno vznikem a užíváním žánrů, jako je zpověď).

(4) Diskurs má v zásadě politickou povahu, jinak řečeno, mocenské zápasy probíhají prostřednictvím diskursu, ale zápasí se i o diskurs sám.

(5) Důležitým aspektem sociální změny je změna diskursní praxe.“

(Citováno podle Nekvapil 2006, 264–265.)

Fairclough sám termínem diskurs odkazuje především k pojetí jazyka jakožto jednoho (nikoli však jediného) z elementů sociálního života, sociální praxe (Fairclough 2004, 3). V tomto – abstraktním – smyslu označuje diskurs také jaké sémiosis (viz Fairclough 2005). Je podle něj součástí – sémiotickou dimenzí – sociálních aktivit, jejich reprezentací i utváření identity¹², je jimi ovlivňován, ale sám je také zpětně ovlivňuje, a jako takový má – stejně jako u M. Foucaulta – dialektickou povahu: je internalizujícím i internalizovaným, konstituujícím i konstituovaným prvkem bytí (Fairclough 2001, 2–3).

Jednotlivé diskursy jakožto konkrétní podoby diskursu abstraktního, tedy sémiosis, Fairclough definuje jako možné způsoby reprezentování světa: „I see

---

construction of social subjects and knowledge, and the functioning of discourse in social chase“ (Fairclough 1992, 37–38).

¹¹ Zde citujeme anglický originál: „1 the constitutive nature of discourse – discourse constitutes the social, including ‘objects‘ and social subjects;

2 the primacy of interdiscursivity and intertextuality – any discursive practice is defined by its relations with others and draws upon others in complex ways.

(...)

3 the discursive nature of power- the practices and techniques of modern ‘biopower‘ (e. g. examination and confession) are to a significant degree discursive;

4 the political nature of discourse – power struggle occurs both in and over discourse;

5 the discursive nature of social chase – changing discursive practices are an important element in social chase.“ (Fairclough 1992, 55–56)

¹² Sociální aktivitou je podle N. Fairclougha například výkon profese prodavače, mimo jiné tedy prodej a obsluha zákazníků. Sociální aktivita jako taková vyžaduje určitý způsob užívání jazyka. Diskurs je však také reprezentací této aktivity, a tím pádem i sociální konstrukcí reality. A konečně je diskurs i způsobem bytí, ustavováním identity, to se v českém prostředí dá dobře ilustrovat například na (sémioticky konstituovaném) vnímání osoby Václava Klause jakožto prezidenta ČR, N. Fairclough uvádí příklad britského politika Tonyho Blaira (Fairclough 2001, 2).

discourses as ways of representing aspects of the world – the processes, relations and structures of the material world, the ‚mental world‘ of thoughts, feelings, beliefs and so forth, and the social world.“ (Fairclough 2004, 124)

Různé diskursy jsou tak podle N. Fairclougha různými perspektivami, z nichž mohou různí lidé nahlížet svět (takový, jaký je nebo se zdá být, příp. svět imaginární), a jsou tak odvislé od jejich postavení, sociální a osobní identity nebo vztahu k jiným lidem. Diskursy se mohou doplňovat, překrývat, mohou vzájemně soutěžit nebo být dominovány. V závislosti na míře abstraktnosti se mohou lišit mírou opakování, sdílenosti, stability v čase a také tím, co N. Fairclough nazývá „scale“ – měřítkem, tedy úsekem světa, který dokážou obsáhnout, a v závislosti na tom množství reprezentací, které mohou generovat (Fairclough 2004, 124).

Z uvedeného je zřejmé, že vedle diskursu jakožto abstraktního jména ve významu Foucaultova „prostředí“ existují také diskursy, jež mohou být vzájemně odlišeny podle tématu, oboru, původce atp. „We can think of a discourse as (a) representing some particular part of the world, and (b) representing it from a particular perspective.“ (Fairclough 2004, 129)

Fairclough tedy jasně odkazuje k sociální, sémiotické a mocenské povaze diskursu a zdůrazňuje roli jazyka a textu (v nejširším pojetí) v rámci sociální reality. Diskurs je mu sociální strukturou i sociálním jednáním. Text a jazyk nepovažuje za zrcadlo, které nastavujeme realitě, aby nám ukázalo její přesný obraz, nýbrž za realitu samu, respektive za jednu z jejích částí. Lze tak říci, že je jeho koncepce kompromisem mezi výše zmiňovanými (a pouze pracovně oddělnými) přístupy k diskursu, lingvistickým a sociálněvědním.

S Faircloughovým pojetím diskursu jde pak ruku v ruce také analytická metoda, již formuloval (a reformuloval) a následně také aplikoval na konkrétních textech. V obecných rysech se jeho metodologický rámec i jeho teoretický model shodují s ostatními přístupy CDA, proto zde krátce nastíníme jejich společné charakteristiky a teprve následně se zaměříme na Faircloughova specifika.

Kritická analýza diskursu

Svým důrazem na kulturu jakožto konstituující činitel se CDA řadí k neomarxistické linii bádání: „it is claimed that cultural rather than merely economic dimensions are signifiant in the creation and maintenance of power relations.“ (Titscher – et al. 2002, 145) Kritická je pak hned ve dvou, resp. ve třech ohledech, přičemž se v této souvislosti zmiňuje **(1) inspirace kritickou teorií frankfurtské školy** a **(2) kritickou lingvistikou** (Titscher – et al. 2002, 144–145), stejně jako **(3) kritické pojetí diskursu** (Phillips – Jorgensen 2002, 63–64). Tato východiska se pak zásadním způsobem odrážejí v jejich předpokladech, cílech, ve volbě předmětu zkoumání, ve formulaci účelu, s nímž výzkumníci analýzu provádějí, ale také v jejích limitech.

(ad 1) Kritická analýza diskursu vychází z tradice frankfurtské školy a díla J. Habermase, který požadoval, aby věda byla sebereflexivní (Phillips – Jorgensen 2002, 63–64), aby tedy dokázala kriticky připustit vlastní (dobovou, sociální aj.) podmíněnost a vyrovnat se s následky a omezeními, které to má, zejména tedy s nemožností dostát weberovskému ideálu objektivní vědy a nezaujatého zkoumání.

V souvislosti s tím Titscher – et al. (2002, 144–148) uvádí, že koncepty, na nichž kritická analýza diskursu staví, jsou: Althusserova teorie ideologie a ideologických státních aparátů (existujících souběžně s těmi represivními), Gramsciho pojetí hegemonie nebo Bachtinova teorie žánrů, tedy předpoklad intertextuální povahy textů. Zapomenout bychom neměli na již zmiňovaná pojetí diskursu, ať už foucaultovské či habermasovské.

Zejména pojetí ideologie se však proměňuje. Zatímco u Althussera je ideologie vnímána ryze negativně, protože slouží k vykořisťování pracujících (viz např. Althusser 1970), v pojetí některých jiných autorů tomu tak být nemusí. I v rámci CDA se tak v některých pracích setkáváme s tím, že dochází k neutralizaci pojmu: „Neutral conceptions are those which purport to characterize phenomena as ideology or ideological without implying that these phenomena are necessarily misleading, illusory or aligned with the interests of any particular group. Ideology, according to neutral conceptions, is one aspect of social life (or form of social inquiry) among others, and is no more nor any less attractive or problematic than any other.“ (Thompson 1990, 53) Ideologií je tedy primárně myšlena soustava názorů a přesvědčení, ne nutně hodnocená jako záporná, škodlivá nebo represivní. Tak jí budeme rozumět i my.

(ad 2) CDA sdílí také některé společné rysy s tzv. kritickou lingvistikou inspirovanou zejména pracemi M. A. K. Hallidaye ze 70. let a jeho pojetím „sociální sémiotiky“, na něž pak navázali například G. Kress a R. Hodge (Titscher – et al. 2002, 144–145). Za podstatné zde pokládáme zmínit, že M. A. K. Halliday zastává funkčně-strukturní chápání jazyka a gramatiky (Hoffmannová 1997, 10) a jazyk tak není – ani v rámci CDA – zkoumán per se, nýbrž v sociálním kontextu. Což ovšem není „vynález“ M. A. K. Hallidaye. Tento přístup známe již z předválečných prací Pražského lingvistického kroužku, jimiž se M. A. K. Halliday nejspíš (mimo jiné) také inspiroval (Kress – Hasan – Martin 2008). Pro metodu kritické analýzy diskursu to má zásadní důsledky: „CDA conceptualizes languages as a form of social practice, and attempts to make human beings aware of the reciprocal influences of language and social structure of which they are normally unaware.“ (Titscher – et al. 2002, 147)

(ad 3) A konečně, kritický rozměr CDA můžeme podle Phillips – Jorgensen (2002) spatřovat i v tom, že diskurs vnímá jako ideologický. Pak samozřejmě záleží na zvoleném pojetí ideologie, ale obecně můžeme říci, že v rámci CDA je diskurs myšlen jako prostředí nebo nástroj, v němž nebo jímž určitá skupina prosazuje a zvyznamňuje své názory, zastávané hodnoty apod. (Phillips – Jorgensen 2002, 63–64). CDA se tedy obvykle netáže jen po podobách diskursu, ale ptá se například také,

v čím zájmu a proti zájmu koho diskurs působí. Často se tak sama stává nástrojem sociální kritiky a jako taková je politicky angažovaná. Což na jedné straně ovlivňuje její interpretační a explanační potenciál a na straně druhé také její ne/přijetí a ne/respektování ze strany některých – zejména pozitivisticky orientovaných – vědců a celých přístupů.

Nejčastější výtky, které na adresu CDA padají, se pak týkají spekulativnosti jejich východisek i výsledků¹³, nedostatečného zájmu o samotnou produkci a spotřebu textů (tj. zejména o její psychologické, psychosociální, ekonomické aj. aspekty) (Phillips – Jorgensen 2002, 89–90) a omezené schopnosti poskytovat kauzální vysvětlení (Beneš 2008, 95).

Základy kritické analýzy diskursu položila poměrně malá skupina vědců. V roce 1979 se poprvé objevuje termín „kritická lingvistika“ použitý ve významu, jak mu rozumíme dnes (sociálně orientovaná aplikace lingvistické analýzy), a to v publikaci *Language and Control* autorů R. Fowlera, B. Hodge, G. Kresse a T. Trewa (Malmkjaer 2004, 102). V současnosti se však výzkumy tohoto druhu označují spíše jako „kritická analýza diskursu“, příp. zkratkou „CDA“ a v českém prostředí také ekvivalentem „KDA“. Tato terminologická změna je motivována snahou zdůraznit narůstající interdisciplinaritu a užší propojení lingvistických analýz se sociální teorií a sociálněvědně orientovaným výzkumem (Malmkjaer 2004, 105).

Mezi nejvýznamnější zástupce kritické analýzy diskursu patří zřejmě Norman Fairclough (viz zde dále), Ruth Wodak (diskursivně-historický přístup) a Teunen van Dijk (sociokognitivní přístup).

Kritická analýza diskursu podle N. Fairclougha

N. Fairclough vytvořil teoretický model i metodologický rámec pro výzkum každodenních sociálních interakcí, který má v rámci CDA zásadní postavení. V obecných rysech se jeho přístup shoduje s ostatními, jak jsme je načrtli výše, typický je pro něj ovšem zájem o sociální změnu: „CDA is analysis of the dialectical relationships between discourse (including language but also other forms of semiosis, e.g. body language or visual images) and other elements of social practices. Its particular concern (in my own approach) is with the radical changes that are taking place in contemporary social life, with how discourse figures within processes of change, and with shifts in the relationship between semiosis and other social elements within networks of practices.“ (Fairclough 2001, 1)

---

¹³ Lze v této souvislosti zmínit například nevyjasněnost některých pojmů, s nimiž však analýza běžně pracuje (sám pojem diskursu je toho zářným příkladem) a neschopnost jejich adekvátní operacionalizace. Phillips a Jorgensen hovoří například o dvojici diskursivní vs. nediskursivní: „... the theoretical distinction between the discursive and the non-discursive remain unclear. How can one demonstrate empirically that something is in dialectical relationship with something else? (...) And how can one show exactly where and how the non-discursive moments influence and change the discursive moment – and vice versa?“ (Phillips – Jorgensen 2002, 89)

Faircloughovým pojetím diskursu jsme se podrobněji zabývali výše, zde pouze připomeneme, že jde o takové užití jazyka, které má za cíl reprezentovat svět, sociální život a sociální realitu z určitého partikulárního úhlu pohledu (viz např. Fairclough 1995; 2005). To má zásadní důsledky pro jím navrženou metodu:

N. Fairclough se zabývá řečí a jinými sémiotickými systémy jakožto specifickou součástí či rovinou sociální struktury. Textem pak rozumí sémiotickou dimenzi sociálních událostí (Fairclough 2005, 2–3). Každý jednotlivý text se podílí na konstituování (1) sociálních identit, (2) sociálních vztahů a (3) systému znalostí, názorů, hodnot – a sám je jimi také dialekticky konstituován.

Pokud chceme diskurs analyzovat, měli bychom tak činit na úrovni konkrétní komunikační události i diskursu jako celku (tj. řádu diskursu). Podle N. Fairclougha jde o komplementární roviny analýzy (Fairclough 1995, 56).

Na úrovni **komunikační události** se zabýváme třemi dimenzemi diskursu: (1) textem, (2) diskursovými praktikami a (3) sociokulturními praktikami.

Z hlediska *textu* nás zajímají jak užitá lingvistická prostředky, tak také jejich aktuální významy. Podle N. Fairclougha (1995, 58) se máme zabývat tím, jak jsou:

(1) v textu kontextualizovány a rekontextualizovány sociální praktiky (social practise), tj. jak jsou aktualizovány relativně ustálené formy sociálního jednání. Elementy sociální praxe jsou činnosti, sociální vztahy, objekty a instrumenty, čas a prostor, sociální subjekty, včetně jejich názorů, znalostí a hodnot, a konečně také sémiosis (Fairclough 2005, 3).

(2) vytvářeny identity autora a čtenáře.

(3) konstruovány vztahy mezi nimi.

Diskursovými praktikami (discourse practice) se míní především různé aspekty produkce a spotřeby textu. Typicky zde můžeme zmínit působení mediálních rutin na straně jedné, ale například i způsoby sledování televize¹⁴ na straně druhé. Svou roli zde hrají i faktory institucionální.

Diskursové praktiky představují styčný bod obou úrovní analýzy diskursu a mají důsledky jak na rovině konkrétní komunikační události, tak na rovině řádu diskursu. Podstatné je, zda jsou identifikované praktiky užity spíš konvenčně, tj. normativně z hlediska konkrétního diskursu, nebo kreativně – tj. zda dochází k narušování hranic diskursu, k mísení diskursů, k jejich proměně. Tato kreativita na úrovni diskursu (interdiskursivita) je podle N. Fairclougha výsledkem sociálních podmínek, určité nestability nebo změny probíhající ve společnosti (Fairclough 1995, 61).

Ve třetí fázi abstrahujeme od konkrétní realizace diskursu na úroveň *sociokulturních praktik* – politických, sociálních nebo kulturních. Je vhodné ukotvit komunikační událost do širšího situačního, případně celospolečenského nebo kulturního kontextu. Zabýváme se otázkami moci a ideologie, identity, hodnot atp.

---

¹⁴ Viz například etnografické výzkumy Davida Morleyho – *Family Television: Cultural Power and Domestic Leisure* (první vydání – 1988. London: Routledge).

Přesuneme-li se od analýzy komunikační události na úroveň **řádu diskursu**, budeme se zabývat strukturou diskursu čili jeho uspořádáním, a tedy vztahy mezi různými *diskursy*, *žánry* a *styly* a rovněž mezi různými *řády diskursu* (Fairclough 1995, 62n).

Žánry N. Fairclough definuje jako rozličné způsoby jednání či interakce v jejím specificky sémiotické poloze. (Jinak užívá jazyk např. prodavač v samoobsluze, jinak vypadají články v odborných časopisech nebo bulvárním deníku.) Stylem rozumí způsob bytí (jako příklad uvádí styl obchodního manažera nebo politického lídra) (Fairclough 2005, 3–4). Pro relativně ustálenou formaci diskursů a žánrů v rámci řádu diskursu používá N. Fairclough označení „typ diskursu“ (discourse typ) (Fairclough 1995, 66).

Předmětem našeho zájmu se tedy na úrovni řádu diskursu stávají diskursově praktiky (viz výše), intertextualita a interdiskursivita a vztahy dominance a alternace různých diskursů. Zde se v rámci kritické analýzy diskursu uplatňuje koncept hegemonie: „A particular social structuring of semiotic difference may become hegemonic, become part of the legitimizing common sense which sustains relations of domination, though hegemony is always open to contestation to a greater or lesser extent. An order of discourse is not a closed or rigid system, but either an open system, which can be changed by what happens in actual interactions.“ (Fairclough 2005, 4)

Výhodou, kterou s sebou metoda kritické analýzy diskursu nese (a N. Fairclough ji sám zdůrazňuje), je, že se lze v rámci ní zaměřit na různé aspekty v závislosti na tom, jaké otázky si položíme. Již výše jsme zmiňovali, že N. Fairclough řadí svou metodou spíše mezi textuálně orientované, zdůrazňuje tedy lingvistický zájem.

V rámci předkládané práce budeme tedy vycházet z jeho pojetí diskursu a předmětem naší analýzy se stane konkrétní podoba diskursu listopadu 1989, jak se s ní můžeme setkat na stránkách zvoleného média – zabývat se tedy budeme „určitým úhlem pohledu“, nikoliv diskursem v abstraktním významu, tedy sémosis. Vycházet budeme z Faircloughovy metody, přičemž se soustředíme zejména, ale ne výhradně na rovinu komunikační události, na analýzu a interpretaci konkrétních textů, což je dáno jednak omezeným rozsahem práce, jednak také velkým množstvím článků, jež se předmětem naší analýzy mají stát.

Výzkumná část

Na základě teoretických prací M. Lapčíka (2009) a dalších se chceme věnovat analýze proměn reflexů listopadových událostí roku 1989 v průběhu následujícího dvacetiletí. Jde nám programově o reflexe domácích, i když jsme si vědomi, že proměny reflexí těchto událostí v širším mezinárodním kontextu by mohly být velmi zajímavé. Pro srovnání jsme se zabývali také pracemi J. Miesslera (2007) a K. Menclerové (2011), abychom naznačili, jak se mediální obraz událostí listopadu 1989 vyvíjel v jejich průběhu.

V následujícím textu, věnovaném již samotné analýze, chceme na předchozí část navazovat a vycházet z ní. Naším cílem je metodou kritické analýzy diskursu poznat, pochopit a interpretovat, jak se během dvou dekád (při příležitosti desátého výročí v roce 1999 a dvacátého výročí v roce 2009) vyvíjel mediální obraz listopadových událostí 1989 v tisku, konkrétně v nejčtenějším deníku Mladá fronta Dnes. Položíme si následující otázky:

I. Jak se události listopadových dní pojmenovávají?

V textu této diplomové práce hovoříme o událostech, které jsou předmětem našeho zájmu, pouze jako o událostech listopadových nebo o událostech listopadu 1989. V rámci zachování objektivit je tedy identifikujeme pouze na základě jejich časového zařazení. Předpokládáme ale, že obecně i v konkrétních případech bude škála pojmenování námi zkoumaného období mnohem pestřejší, a to v závislosti na vlastním hodnocení tohoto dění nebo jeho přímých i nepřímých následků. Zde připomeňme pouze značně rozšířené a obecně přijímané označení „sametová revoluce“.

II. Komu je v rámci dominantního mediálního diskursu listopadu 1989 věnován prostor? Komu je do tohoto diskursu umožněn přístup?

Kdo jsou z hlediska médií významní aktéři listopadového dění? Komu je do námi analyzovaných médií v souvislosti s listopadem 1989 umožněn přístup? Jak jsou konkrétní aktéři a skupiny, mající na událostech listopadu 1989 podíl, zobrazováni? Jaké jsou mezi nimi postulovány vztahy?

III. Které jednotlivé aspekty listopadových událostí jsou tematizovány? Jak?

O čem se v souvislosti s listopadem 1989 píše? Co je z hlediska obou deníků natolik významné, aby to bylo v rámci článků o listopadových událostech zmíněno?

IV. Objevují se v rámci mediálního obrazu listopadu 1989 prvky symbolického charakteru?

Bude nás také zajímat, zda lze v rámci mediálního obrazu listopadových událostí identifikovat prvky, z hlediska sémiotiky znaky, které listopad 1989 reprezentují. Jde tedy o to, zda můžeme najít znaky, které k listopadu odkazují, podobně jako se gilotina stala symbolem Velké francouzské revoluce, jež začala „požírat své děti“. Můžeme si položit otázku, zda najdeme ekvivalent Barthesova černého vojáka, který

se na titulní fotografii časopisu *Paris-Match* stal symbolem francouzského kolonialismu (Barthes 2004).

Obecně chceme sledovat vývoj mediálního obrazu událostí 17. listopadu 1989 a máme také zájem ukotvit obraz „sametové revoluce“ v jejích širších souvislostech, a to zejména z hlediska návratů do minulosti, reflexe přítomnosti a výhledů do budoucnosti.

Analyzovat budeme články z let 1999 a 2009 publikované v deníku *Mladá fronta Dnes*. Volba média byla motivována velikostí nákladu. *Mladá fronta Dnes* je totiž dlouhodobě nejčtenějším českým deníkem považovaným za seriózní. Jsme si ale vědomi toho, že výsledky nebude možné zobecňovat nad rámec právě tohoto média. *Mladá fronta Dnes* bývá totiž z hlediska (implicitně) zastávaných názorů považována za středopravicové médium, byť sama se označuje jako politicky neutrální. A je také třeba mít na paměti, že jde o médium mainstreamové. Rozbor jinak, radikálněji nebo alternativněji zaměřených listů by pravděpodobně přinesl jiné výsledky.

Původní záměr analyzovat články ze 17. listopadů zvolených let se záhy ukázal jako nereálný z důvodů, které nastíníme dále. Rozhodli jsme proto pracovat s texty, které se tématu 17. listopadu věnují a byly publikovány ve výše uvedených denících ve dnech 17. a/nebo 16. a 18. listopadu. V těchto dnech se vzhledem k výročí událostí, jejichž počátek se datuje k 17. listopadu 1989, dá předpokládat zvýšená koncentrace článků zabývajících se námi analyzovaným tématem.

Texty článků čerpáme z databáze Anopress, vyhledávali jsme je podle data a klíčových slov (listopad), přičemž jsme následně vyřadili nerelevantní. V textu diplomové práce uvádíme jejich části jako příklady, a to v jen mírně upravené podobě, a zvýrazňujeme je jiným formátováním. Označujeme je přitom pořadím a rokem vydání (X/1999 nebo X/2009) – název článku a přesné datum jeho publikování lze najít v seznamu analyzovaných textů.

17. listopad: Mezinárodní den studentstva – Den boje studentů za svobodu a demokracii – Den boje za svobodu a demokracii

17. listopad sehrál v českých a potažmo československých novodobých dějinách důležitou roli hned dvakrát. Poprvé to bylo v roce 1939. Tehdy proběhly 28. října – v den prvního výročí obsazení Československa nacistickými vojsky – spontánní manifestace, při nichž byl zabit student medicíny Jan Opletal. Jeho pohřeb vyústil 15. listopadu ve studentskou demonstraci, na niž jednotky SS zareagovaly zatýkáním studentů, popravami a odvečením mnoha mladých lidí do koncentračních táborů. Dne 17. listopadu pak byly v protektorátu uzavřeny vysoké školy a univerzity. Tento stav trval do konce války. V roce 1941 byl 17. listopad na památku těchto událostí vyhlášen Mezinárodním dnem studentstva.

Podruhé vstoupilo toto datum do dějin v roce 1989, když československá Veřejná bezpečnost na Národní třídě v Praze tvrdě zasáhla proti pokojnému studentskému průvodu. Následovaly protikomunistické demonstrace a generální stávka.

Komunistická strana, v jejíž rukou se do té doby koncentrovala politická moc, byla zbavena svého výsadního postavení, ustavena byla „vláda národního porozumění“ a prezidentem byl zvolen Václav Havel. Červnové volby, které proběhly následujícího roku, bývají označovány jako první svobodné (old.hrad.cz).

V roce 1990 byl 17. listopad vyhlášen významným dnem ČSFR (zákon č. 167/1990 Sb.; Den boje studentů za svobodu a demokracii) a od roku 2000 je státním svátkem České republiky (zákon č. 245/2000 Sb.; Den boje za svobodu a demokracii).

Ačkoliv by bylo jistě zajímavé sledovat „ozvěny“ událostí z roku 1939, případně prolínání reflexí obou těchto významných milníků, v rámci této práce se zaměříme na události roku 1989, které jsou nejen aktuálnější, ale zdá se, že i z hlediska soudobé společnosti významnější – soudě podle prostoru, který je jim například každoročně věnován na stránkách periodického tisku nebo v rámci televizních a rozhlasových pořadů.

Rok 1999: Deset let po listopadu

Osvobození: konec a začátek normalizace

Martin Komárek (19/1999)

Co se stalo sedmnáctého listopadu? Policie ztloukla stovky demonstrantů, jako to udělala už několikrát předtím. Bití na Národní třídě bylo jen o něco surovější než policejní násilí proti účastníkům nedávné Global street party. Nebyla to žádná revoluce. Režim se nalomil až o tři dny později, dvacátého, kdy pod heslem Češi, pojdte s námi zaplnil Václavské náměstí stotisícový dav. Jakešovo politbyro zmítané vnitřními sváry nemělo odvahu poslat milice či armádu proti neozbrojeným lidem. Snad to ani nebylo možné týden po pádu berlínské zdi. Gorbačovovy smrtící polibky působily i na dálku. Skončila normalizace. V první dny ještě nikdo nevěděl, o co půjde. Po demonstracích, kde někdo ozvučil Václavák, režim přistoupil na směšnou rekonstrukci vlády... Komunismus byl mrtev už několik týdnů, v Československu však pořád kolem sebe kopal. ... V orgii nadšení se objímali věznění odpůrci režimu s jeho dítky, řediteli a ministry, kteří včas přestoupili do správné lodi. Osvobození však pokračovalo klikatými cestami. ... se čile vyjednával kompromis mezi nemožnou komunistickou mocí a nepřipravenými disidenty. ... Odvaha lidí, kteří až dosud snášeli normalizační ponížení, však po kapkách rostla. Z různých míst zaznívaly různé hlasy, lidé se sdružovali, byť do nepevných svazků. ... Sedmnáctého listopadu policie zbilá demonstranty, hlavně studenty. Tři dny nato se ukázalo, že schopnost lidí snášet režim se vyčerpala do dna, stejně jako schopnost režimu ovládat lidi. Nastaly dva týdny demonstrací. Jejich účastníci byli šťastni. Možná proto, že si chtěli takto vykoupit odpustek za svou normalizační zbabělost. Nebyla to žádná revoluce. Bylo to osvobození. Po něm nepřišla revoluce, ale paradoxně opravdová normalizace. Návrat k normálním poměrům středoevropské země.

Ve dnech 16.–18. listopadu roku 1999 věnovala Mladá fronta Dnes tématu listopadových událostí celkem 63 článků. My jsme analyzovali 57 z nich. Kritériem pro výběr bylo zařazení do rubriky. Neanalyzovali jsme texty, které vyšly v rámci regionálních mutací, a soustředili jsme se naopak na ty, které měly v rámci čísla k dispozici čtenáři z celé České republiky. Z nich 29 bylo otištěno ve speciální, „výroční“ rubrice „Listopad 89–99“.

Na úvod lze říci, že charakter článků byl převážně bilanční.

„V době, kdy opět rostou volební preference komunistické strany, chceme lidem připomenout, v čem jsme dlouhá léta žili a jací jsme byli před deseti lety.“ (1/1999)

Texty nabízely velké množství interpretací a hledisek. V jádru protikladná tvrzení se objevovala nejen v rámci analyzovaného vydání, ale rovněž v rámci jediného článku – viz výše text M. Komárka „Osvobození: konec a začátek normalizace“.

Určitá nevyhraněnost je patrná také v tom, jak pisatelé pracují se slovy, která si typicky spojujeme s médií a mluvou politických špiček před listopadem 1989. V některých případech se slova jako „soudruh“ (29/1999) nebo „konspirativní“ (35/1999) užívají s uvozovkami a dává se tak najevo určitá názorová distance či ironický odstup. Jindy se ale výrazy a slovní spojení, jejichž význam dnes už nemusí být ani všeobecně znám, vyskytují v textu naprosto samozřejmě, bez vysvětlení nebo poznámky – např. „červené barety“ (30/1999).

Pro označení událostí listopadu 1989 se užívají různá pojmenování v závislosti na tom, z jakého úhlu pohledu a se zřetelem k čemu jsou tyto události nahlíženy.

Setkáváme se s pojmenováními v podstatě neutrálními. Události jsou klasifikovány z hlediska časového zařazení a hovoří se pak – podobně jako v rámci předkládané diplomové práce – o „událostech listopadu 1989“, o „listopadových dnech“ nebo jednoduše o „roce 1989“.

Vyskytují se však také pojmenování, která mají výrazný interpretační potenciál. Sama o sobě tak čtenáři nabízejí vysvětlení toho, co se v roce 1989 vlastně stalo.

Do první skupiny takových pojmenování řadíme vyjádření, která sugerují pád či zhroucení. Zajímavé z hlediska této skupiny je uvědomit si, co se to vlastně hroutí nebo padá. Je to Komunistická strana Československa? „Komunismus“ jako takový?

Nebo totalitní režim, přičemž „komunismus“ – v jakékoliv formě – je pádu či zhroucení ušetřen?¹⁵

... pád vlády komunistické strany (1/1999)

... pád komunismu (4/1999)

... k desátému výročí pádu totalitního režimu. (8/1999)

Setkáváme se tedy s tím, že „komunistický režim padl“, „nastal jeho konec“, „nastal základní obrát“ nebo došlo ke „zvratu“.

Před deseti lety padl komunistický režim (14/1999)

Kdy jste si uvědomil, že nastal konec komunismu? / Spíš takový dramatický instinkt než cokoli jiného mi říkalo, že tam nastal základní obrát a že tam odcházející moc definitivně kapitulovala. To byla velmi pozoruhodná událost. Tam to opravdu viselo všechno na vlásku. Ale možná to je jenom takový pocit, nevím, jestli jsem schopen to nějakými fakty doložit a dokázat, že tam byl ten zvrát. (25/1999)

Strašně se užíral tím, že nemůže být v Praze, když to konečně prasklo. (35/1999)

Ve slovesných vyjádřeních (jak to vidíme v příkladech výše), je zřejmější to, že v rámci této skupiny pojmenování listopadových událostí jsou změny vyvolány vnitřními faktory. Eliminuje se vliv vnějších aktérů jakožto hybatelů děje.

Změny lze však také pojímat jako výsledek přirozeného vývoje. Jako určitý – snad evoluční – posun stávajícího zřízení. Jakožto výsledek nějakého směřování.

Tak rychlý vývoj jsme nečekali, říká bývalý Gorbačovův poradce / Kreml předpokládal, že Jakeše vystřídá v čele KSČ Adamec nebo Štrougal, kteří pak zahájí „perestrojku“ podle sovětského vzoru. (7/1999)

Nebyla změna vynucena i vnějšími okolnostmi? Využili Češi stoprocentně šance, kterou jim poskytl 17. listopad? / Byli vnitřně připraveni, aniž o tom věděli. Možná se i lekli, že ta hodina už přichází. (12/1999)

Hovoří se „vývoji“ nebo „změně vynucené vnějšími okolnostmi“ nebo „vystřídání“ jednoho generálního tajemníka Komunistické strany Československa jiným a „zahájení perestrojky“, která byla předlistopadovému východnímu bloku vlastní. Pokud se pak například řekne, že „ta hodina už přišla“, lze události listopadu 1989 chápat jako historickou nutnost.

---

¹⁵ Užívání slova „komunismus“ pro označení politické ideologie období před listopadem 1989 se budeme věnovat v následující kapitole.

Podobně se můžeme setkat s vyjádřeními, která sugerují, že politici a ideologie, kteří zemi vládli do roku 1989, prostě „odešli“, „ustoupili“ nebo, expresivněji vyjádřeno, „utekli“. Jinými slovy se moci vzdali, případně „moc kapitulovala“ (viz také příklad výše – 25/1999).

„... Loni jsme se sami a po několikaleté tvrdé práci na revitalizaci sil občanské společnosti zbavili těžkého břemena jménem Mečiar. Stálo nás to hodně práce, mnohem víc než při zahánění komunistů v roce 1989 – ti totiž utekli sami –, a proto si toho také více vážíme,“ dodává Vašáryová. (4/2009)

Komunismus odešel na Letné, říká Václav Havel (24/1999)

Přebírání moci: Vývoj předbíhal myšlenky opozice / Změny za zrychleného pochodu / Občanské fórum bylo v prvních dnech překvapeno, jak rychle režim ustupuje, jak síla veřejného mínění předbíhá ze dne na den požadavky, které zformulovali jeho mluvčí v Laterně magice a ve Špalíčku. ... „Až 8. prosince na jednání u kulatého stolu si Občanské fórum s překvapením uvědomilo, že je na politické scéně vlastně hegemonem a moc se před ním otevírá dokořán,“ komentoval to na konferenci k desátému výročí listopadu 1989 historik Jiří Suk. (15/1999)

Anebo – což je zajímavé – podle jiných interpretací předlistopadové elity události roku 1989 samy iniciovaly, případně je alespoň kontrolovaly nebo hodlaly kontrolovat. S touto interpretací se setkáváme spíše u zastánců předlistopadového politického uspořádání, příp. v dobových citacích.

Zaznívá pak z například z úst Ladislava Adamce, že ti, kteří byli u moci před listopadem „podali ruku opozici“. Jinde se hovoří o tom, že předlistopadový režim byl připraven „věci řešit“, případně mělo jít o „vítězství perestrojky“.

(Ladislav Adamec) „Před dvěma lety jsme dokázali podat ruku opozici. Snad i ti, kdo jsou nyní u moci, pochopí, že opozici nelze jen skandalizovat, že je nutné s ní spolupracovat,“ řekl v listopadu 1991 v rozhovoru pro Rudé právo. (16/1999)

Začátkem prosince oslavoval Hegenbart s několika přáteli „vítězství perestrojky v Československu“. (43/1999)

Na tomtéž jednání KSČ však ministr národní obrany Milan Václavík doporučoval uvést do bojové pohotovosti armádu, policii, Lidové milice, „aby byly připraveny, jestliže k něčemu dojde, věci řešit“. (11/1999)

Za hybatele listopadových dějů je tedy ve výše uváděných příkladech považována předlistopadová vládnoucí garnitura. Jsou zde eliminovány vliv a působení aktérů stojících vně vládnoucího systému. Události roku 1989 jsou interpretovány jako

výsledek vývoje stávajícího zřízení nebo slabosti či zbabělosti držitelů moci – případně jako výsledek jejich rozhodnutí.

Příklady, které budou následovat, však již listopad interpretují jako výsledek činnosti dvou či více skupin aktérů. „Předání moci“ či její „převzetí“, jak o něm v prvním případě hovoří například Monika Pajerová, je již dvou- či vícestranným procesem. Předpokládá existenci toho, kdo koná (předává vládu), a toho, kdo je tímto konáním zasažen, kdo z činnosti profituje.

Následující slova Moniky Pajerové jej udivují. „Teď po deseti letech cítím, že Občanské fórum mělo najít odvahu k tomu poctivě říct, že jsme se s nimi museli v té době dohodnout na nenásilném převzetí moci, jinak by v ulicích byly desítky, možná stovky zraněných,“ poznamenává Pajerová. Mejstřík si okamžitě bere slovo. „Pro mě to je šokující informace. Já jsem se s nikým na předání moci nedohodl. Můžeš to vysvětlit?“ reaguje důrazně. (8/1999)

Z příkladů je zřejmé, kdo je z této perspektivy aktivnějším účastníkem procesu změny starého zřízení v nové. Respektive proměny starého v inovované.

Následující příklad staví právě na tom. Autor článku „Dnešní marasmus tkví v tehdejší smířlivosti“ Martin Daneš (17. 11. 1999) považuje listopad za výsledek ne-revolučního, negociovaného „řízeného předání moci“. Listopad chápe jako „dohodu“ dvou nepřilíš vyhraněných (navzájem prostupných) skupin.

Český samet byl řízeným předáním moci mezi představiteli starých pořádků a disidenty ... Jak to vlastně bylo s tou naší revolucí? S odstupem let, poté, co definitivně opadly polistopadové vášně, lze s chladnou hlavou a střízlivým rozumem konstatovat, že byla vskutku podvodem. Takzvaná sametová revoluce z definice slova žádnou revoluci nebyla, neboť nebyla „prudkou změnou politického systému sledující nové rozdělení moci“. Český samet byl naopak řízeným předáním moci – se vzájemnými ústupky – mezi představiteli starých pořádků a disidenty, jež vynesla ulice ze dne na den k jednacímu stolu. ... Ne náhodou byla první polistopadová vláda, na níž komunisté participovali měrou více než vrchovatou, slavnostně vyhlášena vládou národního usmíření, ač bylo na usmíření trochu brzy: usmíření má logicky předcházet odpuštění a tomu zase zvážení konkrétní viny, k němuž však nikdy nedošlo. Za hlavního garanta nadekretovaného smíru byl vybrán Marián Čalfa, ministr „svržené“ komunistické vlády a autor pendrekových zákonů, jehož setrvání v čele kabinetu i po prvních svobodných volbách v roce 1990 je tím nejpádňejším argumentem zpochybňujícím revoluční tezi. ... Lustrační zákon, proti němuž strůjci listopadových dohod ... kteří se během dvou let stačili etablovat i v novém systému ... a místo něj došlo jen k hromadnému překabátění zahaleného přesuny z funkce do funkce, popřípadě z politiky do ekonomiky. Bylo opravdu třeba uzavírat s komunisty kompromisy? Nebyly základy českého

komunistického režimu koncem roku 1989 už tak podemleté a jeho mezinárodní izolace natolik hluboká, že by je bývalo nešlo prostě smést ze scény? Jistěže by to teoreticky možné bylo. Zájmy obou stran dohody se však do značné míry překrývaly. Motivace představitelů předlistopadového režimu je jasná. Jenže i mezi disidenty převažovali bývalí komunisté, kteří si zpočátku nepřáli nic jiného než pokračování nějaké formy socialismu – s lidskou tváří –, a více než svých bývalých soudruhů se tak obávali nekontrolovaného obratu doprava. Z uvedené souhry obou skupin pak těžil Václav Havel, jediný spravedlivý, který čněl o to strměji z nekonečných řad komunistů a exkomunistů a nepohrdl jedinečnou příležitostí mocensky zužítkovat svůj „morální kredit“. (37/1999)

To, nač Martin Daneš naráží a proti čemu se ostře vyhraňuje, je však jiná interpretace listopadových událostí. Lze je totiž také považovat – a často se jako takové chápou – za revoluční. Připomeňme označení „sametová revoluce“, které je široce rozšířeno a akceptováno.

Z definice (zde odkazujeme na obecně přijímané pojetí Anthonyho Giddense) se však „revoluce“ vyznačuje několika znaky. Jde o a) změnu doprovázenou reformami, b) založenou na masovém sociálním hnutí, c) která vede k naplnění cílů nové, resp. nastupující moci, a d) jejím příznakem je přítomnost násilí.

Naplnění uváděných definičních znaků je však v tomto konkrétním případě diskutabilní, jak upozorňují nejen vědci z Ústavu pro studium totalitních režimů (viz Ústav pro studium totalitních režimů 2008–2012), ale jak si uvědomují také někteří autoři a pisatelé. Důkazem o tom je už samotná potřeba tematizovat samotné označení „revoluce“ pro události listopadu 1989 a upřesňovat je nejrůznějšími atributy.

Revoluce byla „sametová“, ale i „ukradená“ / Proč zrovna sametová? Kdo tento pojem zavedl do „revolučního“ slovníku? Zaručeně ověřené jméno toho, kdo jako první užil stejného termínu, není možné vypátrat. Ze vzpomínek účastníků však vyplývá, že pravděpodobně poprvé se široká veřejnost seznámila s pojmem Velvet Revolution (sametová revoluce) z titulku v americkém zpravodajském týdeníku Time. Václav Havel používal častěji termín pokojná či klidná revoluce, tuzemská média se zase s oblibou zmiňovala o nenásilné nebo něžné revoluci. ... „Vždyť ne neprávem se tato revoluce nazývá sametovou a nenásilnou, v zájmu většiny a pro většinu.“ řekl 11. prosince 1989 herec Národního divadla Alexej Pyško. ... Revoluce však nebyla jen sametová, ale podle některých hlasů „příliš sametová“. Už v prosinci 1989 napsal britský nedělník Sunday Correspondent: „Sametová revoluce ztrácí svůj lesk.“ ... V říjnu 1990 vydala skupina studentů prohlášení, v němž vyjádřili zklamání z toho, že se neočistila státní správa či nebyli potrestáni lidé nesoucí vinu za předlistopadový

vývoj. „Nechceme, aby staré nomenklатурní kádry vyšly s mávátky na Národní třídu a smály se nám do obličeje. Již není důvod nazývat naši revoluci sametovou. Je to totiž revoluce ukradená.“ (13/1999)

Co nám tyto atributy o povaze domněle revolučních událostí sdělují? Podle našeho názoru upozorňují zejména na nesplnění některé z definičních podmínek, a jde tak o *contradictio in adjecto*. Nejčastěji se takto zdůrazňuje zejména absence násilí.¹⁶ Revoluce je pak „sametová“, „něžná“, „nenásilná“... Ale může být dokonce také „příliš sametová“ nebo „ukradená“. Čímž se ovšem dostáváme k dalšímu z definičních znaků – revoluce má vést k naplnění cílů nastupující moci a k vypořádání se se starými pořádky. A to se, soudě podle těchto atributů, nepovedlo. Revoluce – přistoupíme-li na toto označení – tak nesplnila svůj cíl a z logiky věci revolucí nebyla, navzdory tomu, že jsme o ní jako o revoluci zvyklí přemýšlet.

Co už však „revoluční“ chápání událostí podzimu 1989 akcentuje, je aktivita na straně skupin opozičních k předlistopadovému establishmentu. Změny či proměny jsou chápány jako výsledek činnosti nevládnoucích skupin. Jsou to ony a jejich členové, kdo „požadují“, „chtějí svrhnout“, „spontánně se bouří“, „vycházejí do ulic“ nebo se „probouzí“, až nakonec „otevívají železnou oponu“, a tím i „cestu na Západ“.

„Před deseti lety jsme chtěli svrhnout komunisty, což se podařilo,“ říká jeden z lídrů Studentského hnutí z listopadu 1989 Milan Novotný, ... „Už ani nevím, jak jsme se od

---

¹⁶ Hovořit o (absenci) násilí je velmi relativní. Existují i interpretace, které implikují, že listopadové události byly právě reakcí na násilí, jehož se dopouštěla vládnoucí moc.

... bouřlivé oslavy, ale poklidné vzpomínání na události, které se před deseti lety odehrály na Národní třídě v Praze – tak vypadalo včerejší, desáté výročí zásahu proti studentské demonstraci 17. listopadu 1989. (48/1999)

Lidé oslavili desáté výročí pádu totality / Desáté výročí brutálního zákroku policie proti studentům, který odstartoval společenské změny v Československu, si lidé připomínali také u pamětní desky v průchodu Kaňkova domu na Národní třídě. (56/1999)

Lze však kontrovat, jak se uvádí na webových stránkách Ústavu pro studium totalitních režimů, že ve srovnání s jinými příklady revolucí byl incident na Národní třídě, při němž bylo zraněno několik set lidí lehce a zhruba desítky těžce, za téměř bezvýznamný. (Ústav pro studium totalitních režimů, 2008–2012)

hesel ‚Nejsme protisocialistické živly‘ dostali k heslům, která žádala propuštění disidentů,“ vzpomíná Novotný. (4/1999)

... se v listopadu nejdřív spontánně vzbouřila mládež... Protikomunistické manifestace a další vystoupení se mnohá hlášení snažila zlehčovat. (9/1999)

V neděli 19. listopadu 1989 se Praha zvedla na nohy. Jeden z mnoha povelů zněl: Přijďte na Karlovo náměstí! Dav se začal sbírat kolem druhé odpolední. (36/1999)

Miloše do koše! Zpátky do Evropy! Deset let po 17. listopadu jsme zůstali hodně dlužni dvěma revolučním heslům, která vyjadřovala to podstatné: chtěli jsme se rychle zbavit komunistického režimu a stát se opět částí civilizované Evropy. (39/1999)

Týden po 17. listopadu 1989, v době, kdy sta-! tisíce nespokojených lidí již po ! několikáté vyšly do ulic českých měst... (40/1999)

... ale její Mikulov ještě 23. listopadu nebyl ničím jiným než ospalým městem, kde se zastavil čas. ... V té době se město probudilo, lidé díky televizi už měli dost informací. Na náměstí jich přišly asi dvě tisícovky. (40/1999)

Čtvrtého prosince se čerstvý ministr zahraničí Jiří Dienstbier v Mikulově sešel se svým rakouským kolegou Aloisem Mockem, aby slavnostně otevřeli železnou oponu. (40/1999)

Dynamický charakter těch listopadových dní pak zdůrazňují i nominální výčty, které někteří autoři užívají, aby tak na čtenáře intenzivněji zapůsobili. Vyjádření pak působí v některých případech dynamičtěji, než kdyby autor použil sloveso.

Všechny demonstrace, řečnění, vylepování plakátů a další akce v listopadu 1989, které vedly k ...

V nočních hodinách po masakru na Národní třídě přicházely do Rakouska nepřehledné zprávy: počty demonstrantů poletovaly od padesáti do sta tisíc, policie, výsadkáři, obušky, psi, transportéry... (35/1999)

Na abstraktnější úrovni nikoliv reálných událostí a dějů, ale hodnot se pak účast na listopadových událostech hodnotí dokonce jako „volba pro život“.¹⁷

---

¹⁷ V emotivně vyličeném příběhu herce Jana Potměšila (17. 11. 1999), který během listopadu 1989 ochrnul, vytváří Mirka Spáčilová paralelu mezi obětí, kterou přinesl „na oltář listopadu“ a s níž se dnes a denně vyrovnává, a listopadovými a polistopadovými událostmi samými. Na příkladu jedince je tak implikováno, že aktivní účast na listopadových událostech znamenala ve své podstatě rozhodnout se pro život, jakkoliv těžký by měl být.

„... Po půl roce je člověk vděčný a šťastný, že třeba jen může koulet očima, a hlavně je to docela jednoduchá otázka volby. Když si budu věčně říkat, proč právě já a kdo za to může, když nepřestanu hledat vinu a cítit se jako oběť, vracím se zpátky, ke smrti.

Další, filozofičtěji pojaté interpretace hovoří o podzimu roku 1989 jako o období, kdy se „ukazuje hranice mezi dobrem a zlem“, anebo jako o „dnech, kdy duch souzní s mocí“.

„... Včera jsem byl na besedě s bývalými studenty naší fakulty, kteří se tenkrát hodně angažovali, a jeden z nich říkal, že to bylo pár dnů, v nichž bylo úplně jasné, kde je dobro a kde zlo, a že ta hranice byla velmi zřetelná. Něco takového bych chtěl někdy poznat.“ (50/1999)

„Něžná revoluce byla pokusem o spojení ducha a moci a to začínající jedenadvacáté století velmi potřebuje,“ řekl bývalý spolkový kancléř Helmut Kohl... (52/1999)

Připomíná se také problematická myšlenka amerického historika Francise Fukuyamy (nikoli Fukimory, jak je uvedeno v citaci – sic!), že „vítězství liberální demokracie“ představuje „konec dějin“, a rok 1989 se srovnává s „koncem 20. století“.

Rok 1989 je šancí pro sjednocení Evropy / Rok 1989 však považuje za významný mezník v evropských dějinách a za skutečný konec 20. století. ... Před deseti lety přišel americký historik Fukimora s ideou konce dějin v podobě konečného vítězství liberální demokracie nad extremismem a totalitarismem. Jeho myšlenka však není zcela původní – 20. století zrodilo dvě hnutí, která sama sebe prohlašovala za konec dějin. Nacismus hovořil o tisícileté říši, což není nic jiného než synonymum věčnosti, a vybudováním komunistické společnosti měly dějiny také skončit. Součástí vítězství demokracie byl i náš listopad, i když dějiny samozřejmě budou dál pokračovat. Pád komunistického bloku by nebyl úplný, kdyby se neodehrál také v Československu. (12/1999)

Václav Havel pak v podobném duchu srovnává listopad 1989 s „vítězstvím svobody“, považuje jej za cestu k „osvobození milionů utlačených a ponížených lidských bytostí“ za výzvu „reflektovat svou situaci“ a nutnost „přijmout odpovědnost“.

„Jsem přesvědčen, že pád komunismu neznamenal pouze osvobození milionů utlačených a ponížených lidských bytostí, ale že se z mnoha různých důvodů stal zároveň velikou výzvou soudobé civilizaci k tomu, aby se pokusila znovu a opravdu důkladně zreflektovat svůj stav, své směřování, svá ohrožení a aby hledala způsoby, jak nalézt či obnovit svou odpovědnost za sebe samu,“ uvedl prezident Havel na ceremonii. (52/1999)

Taková volba je k ničemu. Anebo se rozhodnu, že chci žít. Chvíli to trvá, ale já věřím, že dřív nebo později se většina lidí rozhodne stejně pro život.“ (17/1999)

Přestože jde ve všech uváděných případech o obecně přijímané „pravdy“¹⁸, považujeme tyto interpretace za problematické a diskutabilní. Definice obou – dodejme úzce souvisejících – pojmů, demokracie a svoboda, není totiž neměnná a, zdá se, ani ustálená. Věnovat se tomu budeme zde dále.

Další zajímavý případ interpretace, resp. reinterpretace, listopadových a polistopadových událostí pak pochází z pera či úst Miroslava Grebeníčka.

Předseda strany Miroslav Grebeníček v rozhovoru pro list Haló noviny o uplynulých deseti letech řekl: „Pravda a láska skončily kádrováním a kriminalizováním živých i mrtvých. Proud lži a nenávisti nevyschl dodnes. Měřítkem bylo vyznání, které měli vítězové sametového převratu.“ (48/1999)

Pretext uvedeného vyjádření je zřejmý – šlo o havlovské heslo, úzce svázané s listopadovými událostmi. M. Grebeníček je využil při příležitosti bilancování let 1989–1999 a v podstatě převrátil jeho význam – nikoliv pravda a láska, ale „kádrování a kriminalizování“, „lež a nenávisť“ vítězí. A ruku v ruce s tím pak jde i jeho interpretace listopadových událostí. Volbou lexika „uvrhl“ na události roku 1989 a následující období konotace obecně spojované s dobou před listopadem. Bývalý předseda KSČM je navíc hodnotí jako „sametový převrat“, tedy uchopení moci alternativní elitou bez výraznější podpory ostatních (Ústav pro studium totalitních režimů, 2008–2012). Opět tak „mění jejich nálepku“ – z „revoluční“ na „převratovou“. Toto vyjádření je v rámci Mladé fronty Dnes publikováno s odkazem na levicovou platformu Haló noviny, tedy s jistou distancí.

Co se týče aktérů listopadového i polistopadového dění, nelze na tomto místě vypisovat všechny, kteří měli do média přístup nebo o nichž médium přineslo nějakou informaci. Pokusíme se zde spíš naznačit tendenci, která se nám jeví jako typická. Totiž „hledání rozdílů“ a vytváření různých alternativních dělení a opozicí.

Zásadní je opozice stoupení „komunismu“ (oni) vs. jeho „odpůrci“ (my), tedy „komunisté vs. nekomunisté“.

Setkáváme se například s tím, že vůči vládnoucím elitám se před listopadem vyhraňuje – soudě podle analyzovaných článků – určitá forma názorové opozice, která ale není jednotná. Vedle disidentů a vůči disidentům se zmiňuje výrazná, ale pasivní (a „reptající“) „mlčící většina“, a vzniká tak opozice „(komunisté vs.) disidenti vs. mlčící většina“.

---

¹⁸ Vzpomeňme zde například i to, jak od roku 2000 označujeme v českém kalendáři 17. listopad – státní svátek Den boje za svobodu a demokracii.

Československé, respektive české opozici konce osmdesátých let vtiskl podobu neopoziční zbytek společnosti, ta mlčící většina, která v soukromí reptala, ale navenek brala poměry jako něco, s čím se nedá nic dělat. I když těch, kteří se nebáli dát najevo nespokojenost, pomalu přibývalo, mezi mlčící většinou a takzvanými disidenty zůstal až do posledních měsíců před listopadem 1989 příkop. Nic tak lidového jako polská Solidarita v Československu nebylo. ... „podzemní“ politická opozice, která by chtěla konkurovat KSČ, neexistovala. (15/1999)

Aktivní předlistopadovou opozici pak z pohledu vládnoucí moci měli tvořit mladí lidé („neustavení“), členové Charty 77 („rozvraceči“) a Obrody a osmašedesátníci („bývalí soudruzi“). Vzniká opozice „neustavení vs. rozvraceči vs. bývalí soudruzi“.

Ted' na mnoha místech převzali iniciativu mladí lidé, především studenti, které estébáci neznali – v jejich hantýrce to byly „neustanovené osoby“. ... A když konečně estébáci zjistili jména některých studentských funkcionářů, často je komolili, ze Šimona Pánka dokonce udělali dva lidi. Kromě toho byla veškerá technika StB zaměřena na sledování členů Charty a v posledních měsících i Obrody – odposlech bytů, telefonů, kontrola korespondence atd. Najednou tady vyrostla ohromně početná opozice, na niž už aparát Státní bezpečnosti nestačil. ... Vedení KSČ i StB nemělo největší obavy ze signatářů Charty '77, nýbrž z bývalých komunistů, vyhozených po roce 1968 – „osmašedesátníků“. Předpokládali totiž, že právě tihle bývalí soudruzi by jim mohli vzít moc z rukou. ... Chartisty pořád považovali autoři denních hlášení StB za „rozvraceče“. (9/1999)

Účastníky listopadového dění pak byli lidé čili dav bezejmenných, zástupci předlistopadových politických elit a několik významných aktivních jedinců. Lze tedy uvažovat o opozici „dav vs. stoupenci předlistopadového režimu vs. aktivní jedinci“.

Kdybychom chtěli vysvětlit technicky omezenému člověku princip průtokového ohřívače, mohli bychom mu popsat demonstrace demokratického hnutí na pražském Václavském náměstí v listopadových dnech roku 1989. Mohutný, zčásti podezřivý, ale současně i důvěřivý dav tehdy naslouchal projevům z balkonu vydavatelství Melantrichu. Lidé odzváněli svými klíči diktatuře, která se stala směšnou, zatímco k nim muži jako Havel, Komárek a Dubček promlouvali o demokracii. (55/1999)

Z nich pak můžeme vyseparovat skupinu těch, kteří na listopadových událostech aktivně participovali, a pak ty, kteří byli pouhými pozorovateli, ale pak z daného vývoje těžili. Jde o opozici „aktivní vs. pasivní/pozorující účastníci listopadových událostí“.

(Jiří Bartoška) „Naopak poslední, co jsem udělal, bylo 10. prosince navržení Václava Havla na prezidenta. Když mě pak Havel zmínil v americkém Kongresu, smál jsem se,

že teď se ozve i Hollywood. Tím to pro mne skončilo; chválabohu,“ netají brzkou ztrátu iluzí. Proč? „Protože jsem zblízka viděl, jaké týpky začaly vylézat z děr a cpát se rychle před reflektory. A tyhle figury teď potkáváme na ouřadech – kde všichni byli, když šlo do tuhého? Slavit výročí budou zkrátka úplně jiní lidé než ti, co listopad dělali ti, co čekali, jak to dopadne, a už si rozdělovali místa. ...“ (17/1999)

Nahlíženo z opačné strany lze zmínit i opozice, o kterých se uvažuje v rámci předlistopadové vládnoucí moci. Podle autora jednoho z analyzovaných textů byli „komunisté“ buď hloupi, nebo méně hloupi – ale ve výsledku byli vlastně všichni hloupi. Nastoluje tedy opozici „hloupi komunisté vs. méně hloupi komunisté“. Negativní vztah k zástupcům předlistopadových elit je z tohoto vyjádření zřejmý.

Já jsem se – s určitou dávkou reformisticko-národní hrdosti – skoro vyťahoval činy našich méně hloupějších komunistů. ... Dnes si říkám, jaký to byl směšný nápad vyťahovat se nějakými „lepšími“ komunisty. Vždyť oni takoví prostě nejsou. Buď jsou komunisty, nebo ne. (18/1999)

Dvojí byli také „noví komunisté“. Ti, kteří byli „komunisté z přesvědčení“, a ti, kteří byli „komunisty pro funkce“. Jde tedy o opozici „komunisté z přesvědčení vs. komunisté pro funkce“.

Šlo o cílevědomou přípravu kádrů, které měly zaujmout důležité funkce. Avšak i tihle noví se dělili na dvě skupiny. První chtěla zachránit republiku. Druhé šlo jen o funkce. Až moc dobře si uvědomovala, že pokud se nepoužije síla a vyhraje Občanské fórum, ztratí moc, a tím i dobře placená místa. (11/1999)

A rozporů nebyla ušetřena ani předlistopadová československá armáda nebo Státní bezpečnost. Vzniká tedy v rámci analyzovaného diskursu opozice „funkcionáři vs. důstojníci z útvarů“.

Samozřejmě. Velké rozdíly existovaly mezi postoji funkcionářů ministerstva obrany či generálního štábu a názory důstojníků z bojových útvarů. Názorově rozdělena byla i StB. Například v létě 1989 na celozávodní schůzi KSČ kritizovali někteří její důstojníci „palachiádu“ či zavírání za Několik vět. A výsledek? Byli stranicky potrestáni. (11/1999)

Paradoxní pak je, že po listopadu se tyto alternativní skupiny – „komunisté“ a „nekomunisté“ – spojují, minimálně na Slovensku, a toto dělení přestává být jasné.

Bez ohledu na to však oficiální i neoficiální oslavy desátého výročí pádu komunismu na Slovensku proběhnou ve společné režii bývalých disidentů a bývalých nomenklaturních komunistů, kteří nyní zaujmají většinu významných postů v zemi. (4/1999)

Naopak se po roce 1989 vytvářejí nové opozice. Bývalí „komunisté“ jsou buď nadále zastánci původních struktur, anebo se přizpůsobují polistopadovým pořádkům. Lze tedy uvažovat o opozici „komunisté přesvědčení i po listopadu vs. komunisté metamorfovaní v zastánce kapitalismu“.

Proto také je vyrovnání s minulostí tolik klopotné a vlastně to vypadá, že se nevydařilo. Kádři bývalé nomenklatury žijí si spokojeně. Z mnohých se stali bohorovně kapitalisté. Jiní zase nadutě vykřikují do světa, že za nich bylo lépe. Člověka-občana to zlobí. (42/1999)

Vnímání soudobé české společnosti je pak – oproti vcelku jasným a čitelným opozicím předlistopadového Československa – založeným na příslušnosti ke Komunistické straně Československa a aktivní či pasivní účasti v politické opozici – poměrně roztržštěné. Vůči jedinci, tzv. člověku-občanu, stojí jedna politická opozice, druhá politická opozice (není zřejmé, vůči komu se tyto frakce vyhraňují), prezident Václav Havel, „zahraniční politika“, tedy mezinárodní vztahy, a Romové a přistěhovalci. Vzniká tak složitá soustava opozic „jedinec/občan vs. (první politická opozice vs. druhá politická opozice vs. Václav Havel vs. zahraniční politika vs. Romové a přistěhovalci“).

Jedna demokratická opozice se s ním sešroubovala jako endoprotéza, jen aby nám, proboha, neupadl. Druhá demokratická opozice je nečitelná a neschopná něčeho dosáhnout. Pan prezident rozšířil virus „blbě nálady“. Politika se nadřadila nad obecné starosti. Člověka-občana to... Naše zahraniční politika občas ostudně zafuní. Ve světě se o nás ne vždy mluví právě v superlativech. Člověka-občana... Létají kolem něho také ne lehce pochopitelné problémy s Romy a přistěhovalci. Jak k tomu přijde, on, spořádaný?! (42/1999)

Vedle toho se vůči předchozím dělením (vzpomeňme triádu „komunisté“ – „opozice“ – „mlčící většina“) vydělují příběhy tzv. obyčejných lidí na straně jedné a významných osobností na straně druhé.

Mezi „obyčejné lidi“ počítáme obecněji neznámé jedince, kteří projevili osobní statečnost. Typické je, že jsou tyto osoby představovány v kontextu „malých“, téměř by se chtělo říci každodenních věcí a dějů.

Jenže učitelka Pokerová to zdaleka tak jednoduše neviděla: „Zakazovali mi učit děti zpívat koledy. Ustavičně se konaly besedy s milicionáři a o vojsku se mluvilo jako o naší spáse. A když jsem po listopadu vystoupila proti řediteli, myslela jsem, že končím ve školství,“ popisuje. Na mimořádné schůzi učitelského sboru totiž

komunistického ředitele vyzvala k odstoupení. Byla tehdy jediná, kdo promluvil.
(40/1999)

Proto je i učitelka Pavla Pokerová z Mikulova představena jako ta, která se „vzbouřila“ proti zákazu zpívat se žáky koledy a besedám s milicionáři a vojáky. Její zásluha pak spočívá v tom, že se po listopadu odhodlala „vystoupit proti řediteli“, jenž byl zastáncem předlistopadových pořádků, že „jako jediná promluvila“. Slovem „jediná“ se zdůrazňuje její výjimečnost mezi „bezejmennými“.

Naopak „velké“ a prakticky těžko uchopitelné zásluhy (dokázali „zbořit železnou oponu“) jsou připisovány státníkům a jiným tzv. významným osobám. V jejich případě se spíše než osobní statečnost vyzdvihuje „moc, kterou měli v ruce“.

Desáté výročí událostí 17. listopadu sem přivedlo pět státníků, kteří svého času měli v ruce takovou moc, že dokázali zbořit železnou oponu. V hotelu InterContinental se ubytovali bývalý sovětský prezident Michail Gorbačov, exprezident Spojených států George Bush, disident a později i polský prezident Lech Walesa, někdejší britská premiérka Margaret Thatcherová a ještě donedávna spolkový kancléř Helmut Kohl. S nimi pak do Prahy dorazila také vdova po francouzském prezidentu Francois Mitterrandovi Danielle Mitterrandová. V průběhu odpoledne se se všemi postupně setkal prezident Václav Havel, večer se pak celá společnost sešla u slavnostní tabule na Pražském hradě. „Dali jsme lidem svobodu,“ řekl například Michail Gorbačov o změnách v postkomunistickém světě. „Je to to nejdůležitější, co jsme mohli udělat.“ K setkání s prezidentem Havlem Michail Gorbačov poznamenal: „Shodli jsme se, že když jeden den dostaneš svobodu, neznamená to, že ji zítra nemůžeš ztratit.“ ... Další z hostů, bývalý předseda Solidarity a dřívější polský prezident Lech Walesa, připomněl souvislosti pádu komunismu v jednotlivých státech. „I pražská sametová revoluce měla své kořeny v Polsku, kde se deset milionů lidí v roce 1980 postavilo proti komunismu,“ řekl. Návštěva celebrit probíhá za přísných bezpečnostních opatření... Zatímco celebrity budou svůj dnešní den trávit především na diskusních fórech či slavnostních recepcích, bude se v pražských ulicích konat řada akcí, které mají běžnému chodci připomenout deset let staré události. (44/1999)

Tyto osobnosti dostávají také možnost vyjadřovat se k událostem listopadu i k následujícímu vývoji a hodnotám, na nichž byly vystavěny nové pořádky, a komplexně hodnotit.

Článek „Bývalí státníci si přijeli připomenout revoluci“ však mimo jiné také přináší další dělení polistopadové společnosti. Nikoliv snad na základě politických názorů nebo osobních kvalit. Lidé jsou nyní označováni za důležité a slavné a ty ostatní. Vzniká tak opozice „celebrity vs. bezvýznamní“. A v závislosti na tomto

statusu, jak je v článku implikováno, se také liší hodnocení listopadových událostí – zatímco „celebrity“ se budou aktivně účastnit „oslav“, takříkajíc bezejmenným občanům je třeba desetileté výročí připomenout.

Velký prostor je v rámci listopadového diskursu dán na stránkách Mladé fronty Dnes popisu atmosféry, nálady a vůbec emočního hodnocení minulosti a současnosti a vedle toho je pak často tematizován pojem svobody.

Atmosféra krátce před listopadem a v začátcích událostí označovaných často jako sametová revoluce je hodnocena jako „ospalá“, „lezoucí na nervy“, v podstatě nepříjemná a bývá spojována s obyčejnými, každodenními a – v protikladu k hektické a vzrušující atmosféře listopadového dění – nudnými věcmi (zahrádkaření, rybaření).

Atmosféra v Mikulově, který pro ni byl městem vojáků, pohraničnicků a policajtů, jí už pořádně lezla na nervy. Byl to neuvěřitelný paradox – když vystoupila na Svatý kopeček nad městem, viděla na rakouskou stranu hranice. Svobodný svět byl na dosah, ale její Mikulov ještě 23. listopadu nebyl ničím jiným než ospalým městem, kde se zastavil čas. „Rozvíjelo se zahrádkářství a sportovní rybaření,“ píše se v kronice města Mikulova o roce 1989. (40/1999)

Zástupce studentského hnutí Martin Mejstřík například popisuje v souvislosti s májovou demonstrací, tedy s dobou před listopadem 1989, existenciální pocity strachu, ohrožení života. Z jeho prohlášení je patrný jistý patos. V jinak neutrálním projevu se objevují – z hlediska stylistiky poněkud knižní – jmenné adjektivní tvary („živ“) a opisné pasivum („jste totálně odevzdán brutální moci“).

Strach jsem měl, ale v podstatě jsem se rozhodl už při májové demonstraci v roce osmdesát devět, kdy mě už po několikáté zadržela tehdejší Bezpečnost. Tenkrát to bylo dost brutální a tehdy to byl okamžik, kdy jsem si prodělal strach o život – pocit, který jsem do té doby nezažil, pocit, kdy jste totálně odevzdán brutální moci a nevíte, jestli vyjdete živ. Živ jsem vyšel a v listopadu už jsem měl tuto otázku vyřešenou. Prostě jsem do toho šel s vědomím, že to nemusí dobře skončit. (49/1999)

Samotná atmosféra listopadových událostí je pak popisována velmi působivě. Napomáhá tomu zejména množství atributů a hodnotících slov, intenzifikovaných ještě adverbii. Účastníci listopadových událostí se tak soudě podle analyzovaných článků nenacházeli jen ve stavu sklíčenosti, ale „chladné sklíčenosti“. Nestačilo, aby režimem opovrhovali. Jejich opovržení bylo „chladné“ a „ironické“. Svobodu si nepřáli, oni po ní přímo žíznil. A předlistopadový režim nebyl na druhé straně pouze

„směšným“, ale dokonce „mrtvým“. Státní aparát nebyl navenek „antifašistickým“, ale „zásadně antifašistickým“, a když pak udělal chybu, nebyla to „obyčejná“ chyba, ale „rozhodující“. To vše dodává listopadovým událostem ráz jakési osudovosti.

... příchody a odchody. Proud lidí, který se bez přestávky obnovoval, směřoval na náměstí ve stavu chladné sklíčenosti, aby je opouštěl zahřátý nadějami a žízni po svobodě. Začalo to výsměchem dogmatismu a totalitarismu. ... Posluchači se plácali smíchy do stehů, když slyšeli nechtěně satirické vystoupení šéfa strany a státu Milouše Jakeše. Režim, který se stal směšným, je mrtvý, i když se ještě drží u moci. Možná spočívá tajemství demokratické změny v Československu právě v tom, že olověnou dobu normalizace nahradilo chladné ironické opovrhování režimem. A tomu zbývalo už jen udělat rozhodující chybu. Ta se stala, když státní aparát, tvářící se jako zásadně antifašistický, nesmlouvavě rozdrtil antifašistickou demonstraci studentů u příležitosti 50. výročí „krvavé neděle“ v roce 1939, která přirozeně získala ostré antitotalitní tóny. ... Potom, po 17. listopadu, nastal den ticha. Všude se objevily nápisy: Žádné násilí, hořely svíčky, na lidech byla patrná veselá, slavnostní nálada. Podezíravé obavy přebíjelo spoléhání na vítězství. Strach z nevypočitatelné reakce režimu komunistických šosáků byl potlačován pomocí vtípu. ... Pouze je podráždil a slyšel, jak skandují: Nejsme žádné děti. A děti malovaly plakáty: Jsme sice malí, ale ne hloupí. Svět už zatím dospěl do stadia radosti a volnosti. Že později dostanou jména demokracie a tržní hospodářství? Že se to možná všem nebude líbit? Pro takové úvahy a skepsi tehdy ještě nebylo žádné místo. Společnosti vládly emoce a tužby. ... Nebyl to vztek, který pomohl zvítězit, ale lehkost. (55/1999)

Určitá lyričnost je patrná v textu překladatele a bývalého maďarského velvyslance Györgyho Vargy „Podzim naděje a zapomnění“ (18/1999). Ten svůj vzpomínkový článek začíná líčením podzimní atmosféry: „Byl krásný zářijový den. Ještě prudce svítilo slunce, ale už padalo listí.“ Také jeho text obsahuje množství adjektiv a adverbíí, přívlastkových konstrukcí a vět a také hodnotících substantiv, podtrhujících emotivnost oněch událostí.

A připravoval se psychicky na zoufalý boj s telefonem socialistické kvality. ... A potom přišel listopad. V Budapešti byli všichni moji kamarádi vyděšeni, média plné všelijakých autentických i neověřených zpráv. S radostí jsem přijal nabídku maďarské televize a odjel do Prahy. ... Bylo to nádherné, nic podobného jsem v životě nezažil. Samozřejmě jsem měl radost, že končí jeden z nejstupidnějších režimů v bývalém socialistickém táboře a že mí kamarádi konečně mohou žít svobodně. Ale nejpodstatnější byla ta ohromná radost na tvářích statisíců lidí, uvolněnost, spontánnost a nádherný humor, který byl všudypřítomný a neustále odhaloval lidskou tvář velkých událostí. Vzduch byl plný euforie a bezmezného optimismu. (18/1999)

Symbolem roku 1999 se pak naopak stala „blbá nálada“, již zřejmě tehdejší prezident Václav Havel plně vystihl kritické (roz)ladění soudobé společnosti. Ačkoliv lze totiž „blbou náladu“ jen těžko nějak obecněji definovat, vžilo se toto sousloví tak, že s ním novináři suverénně pracují.

Když slyší slova „blbá nálada“, zakroučí hlavou: „Nemáme.“ ... Jejich o něco starší kolegové Radek Špicar a Robert Vindiš blbou náladu mají. „Mívám ji z toho, co tady v posledních měsících předvádějí politici. Ale deprese kvůli tomu netrpím,“ říká Robert, čtyřicetiletý student kroatistiky (chorvatštiny) a politologie. (50/1999)

Celkově je přístup k listopadovým událostem spíše emotivní než racionální a objektivní. Důraz je kladen více na dojmy než fakta, na hodnocení spíše než na uvádění ověřitelných dat. Setkáváme se s historickými přehledy, osami či záznamy, ale prakticky jediná „tvrdá“ čísla, s nimiž se v rámci článků o listopadu pracuje, jsou finanční bilance.¹⁹

Dalším frekventovaným námětem je pak téma svobody. Svoboda bývá považována za nejvyšší hodnotu a největší výdobytek událostí listopadu 1989 a jako taková bývá také zdůrazňována. Československo po roce 1989 se hodnotí jako „svobodné“. Svoboda je hodna toho, abychom „si jí vážili“. Svoboda je znakem listopadového „vítězství“ a my ji „máme“.

Šel by do toho znovu, i když si původně myslel, že svobody si bude vážit víc lidí, než je tomu dnes? (17/1999)

Třináct fotografií Mladé fronty DNES představuje od včerejška desetiletou historii svobodného Československa na reminiscenční výstavě agentury MAFA nazvané Deset let. (38/1999)

Václav Havel: Zvítězily určité hodnoty. Zvítězila svoboda nad útlakem, zvítězil respekt k lidské důstojnosti nad ponižováním člověka, zvítězil respekt k lidským právům nad pohrdáním lidskými právy. Jenomže to byla jakási malá bitva v nekonečném řetězu bitev, protože ta válka pokračuje... (45/1999)

Svoboda přináší právo na všemožné pochybnosti, tedy i o sobě samé. Dodejme: dneska se nám to o ní žvaní, když už ji máme. (54/1999)

---

¹⁹ Peněžní částky se uvádějí výhradně v souvislosti s „obyčejnými lidmi“ a za cíl mají jediné – dokladovat, že současný stav je vlastně uspokojivý.

Dívky spolu bydlí na koleji, každá platí měsíčně za postel 820 korun a nouzí prý netrpí. Lucie dostává z domova měsíčně dva tisíce a dokáže s tím vyžít. Kateřinin příjem je o tisíc větší, a navíc jí rodiče platí kolej. Když slyší slova „blbá nálada“, zakroučí hlavou: „Nemáme.“ (50/1999)

Jisté pochyby lze však zaznamenat ohledně toho, zda je polistopadová svoboda absolutní. Takovou nejistotu implikuje například otazník v názvu vzpomínkového koncertu pořádaného v roce 1999 Studentskou radou Filozofické fakulty Univerzity Karlovy – „Deset let svobody....?“²⁰ (6/1999)

Zároveň se ale diskutuje o tom, co to svoboda vlastně je. Upozorňuje se na relativnost pojmu a v podstatě také na to, že možnost definovat jej mají pouze někteří.

Záludnosti významu slova svoboda tak, jak si je k obrazu svému vykládali a stále vykládají ti, které události listopadu 1989 vynesly na piedestal veřejných činitelů.
(3/1999)

V pojetí Vladimíra Kučery, jenž je autorem zamyšlení „Máme právo na všemožné pochybnosti“ (54/1999), je tak svoboda na první pohled paradoxním jevem. Dokládá to mimo jiné na biblickém příběhu Mojžíše, vyvádějícího Židy z Egypta. Je třeba se jí „učit“ a někdy dokonce tvrdě, jak napovídá formulace „dávát za vyučenou o svobodě“, ale lze ji považovat za „zemi zaslíbenou“

A Mojžíš šťval Židy čtyřicet let nehostinným krajem, plným nepřátel, aby jim vyhnal z hlavy vzpomínky na egyptské hrnce a naučil je být svobodnými. Ovšem nebyl to od židovského osvoboditele, vůdce a zákonodárce projev nesvobodného nucení ke svobodě? Nehledě na to, že ono čtyřicetileté „dávání za vyučenou o svobodě“ nebylo v praktickém životě nic jiného než cynické čekání na to, až jedna generace vymře. Teprve pak přišla země zaslíbená. Možná se vskutku rodíme svobodní. Paradoxně však zrození samo není přece svobodným skutkem člověka. Jsme jím bez práva na vlastní rozhodnutí k životu přinucení. O svobodě se diskutuje, co je člověk člověkem. Proč by ne i nyní. (54/1999)

Co však z tohoto textu vyplývá, je zcela jednoznačné: Svoboda v polistopadovém Česku, a potažmo Československu, je, jen je třeba na ní pracovat a zasloužit si ji – „převzít osobní odpovědnost“, „hájit ji“ a bránit proti případným „útokům“. Což je myšlenka, kterou na konferenci „Deset let poté – na prahu nového tisíciletí“ vyjádřila i Margaret Thatcherová:

Nemůžete mít svobodu, volnost, dokud nemáte právní stát, vládu práva. Nemůžete mít svobodu, dokud lidé nejsou ochotni převzít osobní odpovědnost za vlastní činy. A musíte být také ochotni a připraveni svobodu hájit. A to i tehdy, jestliže se nezdá, že by na ni někdo někdy mohl zaútočit. (45/1999)

---

²⁰ Obdobně také výstava, pořádaná Vlašimskou hvězdárenskou společností při stejné příležitosti, „Konec bolševika v Čechách...?“ (1/1999)

Jde o zřejmou reakci na „blbou náladu“, o níž jsme se zmiňovali výše. Rozladění z polistopadového vývoje se překonává slovy o odpovědnosti a potřebě pracovat ve prospěch společnosti i státu. Václav Havel – sám pro některé symbol svobody²¹ – k tomu mimo jiné řekl:

„Dějiny neskončily. A je naší společnou povinností udělat vše pro to, aby hodnoty, o kterých jsem se zmínil, vítězily dál a dál na jiných a jiných místech.“ (45/1999)

Zajímavé je, že pokud je doba po listopadu hodnocena negativně, bývá v této souvislosti zmiňován kapitalismus nebo podmínky volného trhu. Nikoliv demokracie jako taková. Její prospěšnost nebývá zpochybňována. Přitom jde o tomto případě (demokracie – kapitalismus – volný trh) o pragmatická synonyma. Zatímco z hlediska věcného významu jsou však tato slova zaměnitelná, liší se emocionálním příznakem.²²

„Spousta lidí tady má takzvaný ‚lituj mě‘ syndrom. Když se jim něco nepovede, neřeknou si: Já blbec jsem to zase zkazil. Ale přesně naopak: Já chudák, to ti komunisti, to ti kapitalisti.“ (41/1999)...

Dalším příkladem bilancování, a možno snad říci i balancování, mezi svobodou a nesvobodou, polistopadovou „demokracií“ a předlistopadovou „totalitou“, může být také rozlišování mezi „idejemi a ideály“ na straně první a (a priori negativně hodnocenou) „ideologií“ na straně druhé. A to navzdory tomu, že ideologie je ve svém nejpůvodnějším významu vlastně definována jako „nauka o idejích“ (viz například Thompson 1990). Jde opět o jednu z opozic polistopadového diskursu – „ideje a ideály vs. ideologie“, což je vlastně jen další variace na klíčovou opozici „komunisté vs. nekomunisté“.

(Václav Havel) Chtěli jsme demokratický stát založený na pluralitním politickém systému, parlamentní demokracii, tržní ekonomiku, samostatnost ekonomických subjektů. Chtěli jsme stát, který nebude založen na žádné konkrétní ideologii, ale prostě na idejích lidských práv, který se bude snažit tato práva respektovat, stát svobodný, nezávislý. Ve věci základních hodnot a ideálů bylo přece v celé tehdejší opozici o tom celkovém souboru ideálů či hodnot dost jasno. (24/1999)

---

²¹ Viz například text otištěný rovněž v Mladé frontě Dnes „Z konference Deset let poté – na prahu nového tisíciletí“. Tehdejší americký prezident George Bush řekl:

„Američané rádi obdivují hrdiny. Chápu, že je třeba podpořit svobodu, a tehdy k tomu měli vhodné symboly v podobě Václava Havla a Lecha Walesy.“ (45/1999)

²² Distancování se od pojmu kapitalismus souvisí pravděpodobně s tím, že toto slovo bylo do roku 1989 v českém (a československém) kontextu vnímáno velmi negativně, a stejné emoční zabarvení si zřejmě udrželo i v roce 1999.

Téma listopadu 1989 se pak také zdá být vhodným odrazovým můstkem ke zkoumání toho, co by se dalo označit jako národní identita.

Znaky aktivní účasti na listopadových událostech se stávají symboly republiky – například trikolóra, ale běžně i hymna, vlajka apod.

„... A byl jsem asi jediný ve městě s trikolórou.“ (40/1999)

Připomíná se například také „švejkovský duch“ – vlastnost označovaná jako typická česká. A sugeruje se tím, že „sametová revoluce“ byla „naše“ a proběhla „po našem“.

„Máme holé ruce,“ skandovalo se před deseti lety. Švejkovský duch samozřejmě v čase zažertoval: „Máme hole v ruce!“ (41/1999)

Desetileté bilancování je také příležitostí k hodnocení (ne)proměny Čechů. Mladá fronta Dnes se zeptala na názor cizinců žijících v České republice. Výsledkem je spíše negativní vykreslení. Referenčně se identita Čechů vztahuje k Západu, nikoliv k Východu, a se západními národy a zeměmi se také srovnávají, přestože Československo bylo více než 40 let součástí právě východního bloku.

„Západ“ zůstává nadále symbolem svobody (v protikladu k nesvobodnému Východu) a „civilizace“ (viz 39/1999 na str. 30). Uvědomíme si to například v situacích, kdy autoři popisují nějakou svoji cestu, ale nemají potřebu konkretizovat cílovou destinaci bližším určením, než že byli „na Západě“ nebo tam směřovali.

Poslední zastávka před návratem do Prahy z první studentské cesty na západ. (35/1999)

Další znaky reprezentující dobu před listopadem a dobu po něm můžeme pak odvozovat například ze sci-fi povídky Jana Lipolda – „Jeden (poslední) den Občana Občanoviče“ (26/1999)²³.

Autor vytvořil příběh jedince, který se 17. listopadu 1999 probudil po deseti letech hibernace. Protože se Jan Lipold snaží vytvořit obraz „nové doby“ na pozadí „starých pořádků“, můžeme jeho náměty chápat jako symboly, jimiž se pokouší vystihnout změny, k nimž došlo.

Připomíná změny v televizním vysílání (například i prodloužení vysílací doby, nové pořady, soukromou televizi, nový – „živiální“ – styl moderování), otevření hranic na Západ, vznik samostatného Slovenského státu, zesílený provoz v ulicích,

---

²³ Intertextuální odkaz na Solženicynovu novelu „Jeden den Ivana Děnisoviče“ je zřejmý.

zdražení zboží a služeb, fenomén mobilních telefonů, nové bankovky a mince, McDonald's jakožto symbol Ameriky a všudypřítomnost reklamy, upozorňuje na žebráky a bezdomovce v ulicích, všímá si dlouhé otevírací doby obchodů, s údivem připomíná existenci politické koalice a „vylepšenou“ image politiků a tematizuje také rozmach soukromého podnikání. (26/1999)

K dobám před listopadem 1989 se pak vrací například článek „Demonstrovat v hraničářském městě? Zapomeňte!“ (40/1999) V něm je zmiňován Mikulov jako „jedna z posledních bašt komunismu“.

Připomíná se titul, který Mikulov získal ještě během listopadových událostí, totiž „Vzorné hraničářské město“, různá ocenění (ať už knižní, či medaile), Veřejná bezpečnost a Pohraniční stráž – tedy symboly uzavřených a ostře hlídaných hranic.

Týden po 17. listopadu 1989, v době, kdy sta-tisíce nespokojených lidí již po ! několikáté vyšly do ulic českých měst, se v Mikulově konala velká oficiální slavnost. O co šlo? Mikulov již potřetí získal titul Vzorné hraničářské město. (40/1999)

Ještě předtím si komunističtí pohlavíři užili posledních pár hodin slávy. Na slavnostním aktivu 24. listopadu získalo bronzové medaile, čestná uznání a knižní odměny devětadvacet příslušníků Pohraniční stráž a Veřejné bezpečnosti. Slavilo se však především získání titulu Vzorné hraničářské město. (40/1999)

Jinde se naopak dovídáme, čím jsou doby před listopadem 1989 symbolizovány pro novou generaci – pionýrskými šátky, Rudým právem, bufety a jejich omezenou nabídkou nebo fádňní architekturou. Tedy se připomíná zejména neuspokojující materiální základna.

Žáci i kantoři se vrátili o deset let zpátky / Žáci s pionýrskými šátky kolem krku, na nástěnce vydání Rudého práva a v bufetu nic než vlašský salát a rohlík – tak to vypadalo včera dopoledne na Gymnáziu Matyáše Lercha v Brně. „Chtěli jsme si alespoň na jeden den připomenout, jaké to ve škole ještě nedávno bylo,“ vysvětlil recesi ředitel gymnázia Petr Kovač. Studenti se pak spolu s učiteli spojili ve více než kilometr dlouhého hada a symbolicky zacinkali klíči. (57/1999)

V Mnichově Hradišti na 17. listopad záměrně připravili slavnostní otevření nového místního domova důchodců za sto milionů korun. „Nebýt nového režimu a tržních podmínek ve stavebnictví, tak by tady stála šedivá panelová budova s úzkými chodbami,“ řekl projektant prostorného atriového objektu Jiří Štěrba. (51/1999)

V souvislosti se samotným listopadem se pak připomíná Rudé právo jakožto médium, jehož postavení bylo do roku 1989 výsadní, a dále také letáky, které

představovaly alternativu k oficiálním kanálům. Zmiňuje se úloha vůdčích osobností – zejména Václava Havla, odchod sovětských vojáků i změny politické.

Dobové články Rudého práva z období od vzniku Charty 77 do prosince 1989, letáky a dokumenty z období sametové revoluce (1/1999)

První snímky zachycují euforii listopadu 89, listopadové osobnosti, demisi komunistické vlády i odjezd posledního sovětského vojáka z československého území. (38/1999)

Symbolem vzpoury proti předlistopadovým pořádkům se pak stává kultura a literatura obzvláště, zakázání autoři i již zmiňované cesty na Západ.

S batohem, kde jsem měl ve špinavém prádle „konspirativně“ zastrčenu sbírku básní Ivana Diviše Obrat' koně!, svazek her Milana Uhdeho a novou knihu Václava Havla, jsem dorazil do Vídně. Poslední zastávka před návratem do Prahy z první studentské cesty na západ. (35/1999)

Dále je to Praha a Národní třída, studentský průvod, květiny a svíčky, cinkání klíči...

... na Národní třídě, v místě, kde tehdy policie surově ztloukla studentský průvod, se objevily květiny od domácích politiků i „bezejmenných“ občanů. Tak jako před deseti lety tu hořely stovky svíček.

V podloubí opět hořely svíčky (48/1999)

.... Položí květiny u pamětní desky událostí 17. listopadu. (6/1999)

Zajímavá je z tohoto pohledu série článků „Jak se hroutil komunismus“ (27–34/1999). Texty mají evidentně za cíl v krátkém přehledu rekapitulovat den po dni dění od 9. listopadu 1989 do 8. prosince téhož roku. Nezmiňují však pouze události relevantní z hlediska politického, ale také různé jiné, aby tak lépe vykreslily atmosféru oněch dní.

Čtenář těchto článků se tak dozvídá o pádu berlínské zdi a poradě tajemníků ústředních výborů bratrských stran členských států RVHP pro ekonomické otázky (9. listopadu) i o srážce vlaků v Kopistech následujícího dne (10. listopadu). Tematizuje se svatořečení sv. Anežky Přemyslovny (12. listopad) a také mše, která byla 25. listopadu sloužena na počest této události v chrámu sv. Víta. Zmiňuje se inverze, smog a nadlimitní hodnoty oxidu siřičitého (13. listopad). V souvislosti se 14. listopadem se připomíná kritické vystoupení Josefa Adamce, týkající se nespokojenosti občanů tehdejšího Československa se soudobým stavem.

Ladislav Adamec přečetl ve Federálním shromáždění zprávu o plnění programového prohlášení vlády. „Léta narůstající, ale neřešené potíže hluboce poznamenaly nejen stav ekonomiky, ale i vztah lidí k socialistickému státu, pracovní morálku a myšlení,“ konstatoval. (27/1999)

Jindy se citují například i hesla a slogany, které během listopadových událostí zaznívaly. Také ony jsou a zůstávají důležitým symbolem. Viz například „Podívej se, Gusto, jak je tady husto“; „Konec vlády jedné strany“ (obojí 29/1999) nebo jinde „Máme holé ruce“; „Máme hole v ruce“ (článek „Co nám zůstalo v holých rukou – 42/1999).

Tyto na první pohled ne zcela související informace – uváděné hned vedle stěžejních politických událostí – mají za cíl zprostředkovat atmosféru tehdejšího podzimu, postupné uvolňování i změnu společenské nálady.²⁴ Můžeme je tak považovat za symboly listopadových událostí a předlistopadového režimu.

Vztah Čechů k jejich předlistopadové minulosti se jeví jako negativní a ironický – hovoří se například i o „gulášovém komunismu“ (2/1999). Doba před listopadem se hodnotí v termínech lži, strachu, (kolektivní) viny, přetvářky.

Dobu před rokem 1989 dnes totiž nejčastěji hodnotíme zhruba takhle: 1. ano, většina z nás se hrbila a žila ve lži, aby měla klid; 2. nevracejme se k tomu, stejně jsme v tom jeli všichni. Devět desetin z nás se kloní k tvrzení, že „za komunistů“ se všichni nebo většina přizpůsobili a byli zticha, dvě třetiny si myslí, že se Češi režimu báli, a 58 procent lidí soudí, že většina občanů tehdy režim otevřeně podporovala. A je to snad hanba? Máme z toho vůči sobě vyvodit důsledky? Zpytujeme svědomí? Kdepak! (2/1999)

Hodnocení desetiletého vývoje od roku 1989 se pak popisuje jako „vystřízlivění“, „prozření“, jako emoční cesta od euforie, nadějí a radostí, jež měly charakterizovat listopad, ke zklamání a „blbě náladě“ (viz výše), která má popisovat ladění české společnosti v roce 1999. Hovoří se mimo jiné také o „ztrátě iluzí“ nebo „zklamané důvěře“.

---

²⁴ Viz například i následující bod:

„Mladá fronta odpověděla ‚ano‘ na čtenářský dotaz ‚vymění mi v bance stokorunu, ať je pod Gottwaldem připsáno cokoli?‘“ (32/1999)

„Dnes jsme na tom líp než Česká republika. Nemáme totiž iluze, které Češi v poslední době ztrácejí.“ říká bývalá československá velvyslankyně ve Vídni Magda Vašaryová. (4/2009)

Trvalo to sice dlouho, ale občan začíná prozírat. Začíná si uvědomovat, že to není on, kdo se má stydět za naivitu a idealismus, které jsou spojeny v jeho rozhodování koncem roku '89 s důvěrou, kterou vkládal do nových tváří. Beze vši pochybnosti lze tvrdit, že tato důvěra byla zklamána. (3/1999)

Na Českou republiku při jubileu listopadu 1989 zaostřil i zahraniční tisk a rozebíral příčiny a souvislosti vývoje od očekávání po vystřízlivění. (52/1999)

„To, co se před deseti lety stalo, je dobré. Teď by se už jenom měli dohodnout ti páni nahoře,“ podotkla jedna z přihlížejících důchodkyň. Přiznala, že si současnou dobu představovala lepší. „Snažím se ale nenadávat. Jak to bude, se nedalo a nedá odhadnout,“ dodala. (51/1999)

V některých případech je dokonce soudobá situace, tj. rok 1999 a předchozí dekáda, hodnocena ryze negativně, ojedinele hůře než období před rokem 1989. Zaznívá kritika politiků i osobností listopadu, společenských poměrů i ekonomického vývoje. Píše se o tom, že „politici káží vodu a pijí víno“, dopouštějí se „zlodějin“ a dopřávají si různé „prebendy a výhody“.

Nemyslím si, že lidé, kteří kritizují současnou situaci, poukazují jenom na obsah svých peněženek. Domnívám se, že to, co jim nejvíce vadí, je fakt, že nám politici káží vodu a sami pijí víno. Tím myslím veškeré krádeže a zlodějny, ale i všechny ty výhody a prebendy, kterých užívají – to byla věc, kterou jsme u komunistů velmi silně kritizovali. Byla to věc, o které jsme si mysleli, že se v nové demokracii nebude opakovat. Bohužel je v tomto punktu situace horší, než tomu bylo za komunistů. (49/1999)

Přesto je však patrné, že výhledy do budoucna jsou považovány za optimistické a listopadové události bývají vnímány jako veskrze pozitivní a hodné oslavy. Zaslouží si respekt.

V hlavním městě se bude oslavovat po celý den (6/1999)

Respekt k listopadovým událostem a zároveň velmi kritické reakce na současný vývoj a stoupající preference komunistů, taková byla atmosféra na včerejším setkání k desátému výročí pádu totalitního režimu. (8/1999)

Nikdy tedy není zpochybněn význam listopadových událostí jako celku. Přesto se objevuje nespokojenost s určitými dílčími aspekty.

V některých případech jsou proto konfrontováni představitelé nebo zástupci předlistopadových politických elit, a to v tomto konkrétním, námi uváděném případě ze strany novinářů Mladé fronty Dnes.

Například v úvodu rozhovoru s předlistopadovým armádním generálem v záloze Miroslavem Vackem se zdůrazňuje, že tento muž „nepopírá“ (že se podílel na přijetí určitých opatření). Vedle neutrálnějších vyjádření, která by bylo možno na tomto místě použít (např. „M. V. se podílel na přijetí opatření“), však sugeruje výraz „nepopírá“, že by dotazovaný podle názoru novináře, který text připravoval, „popírat“ svou účast měl nebo by se to dalo předpokládat.

Armádní generál v záloze Miroslav Vacek, jenž byl před deseti lety náčelníkem generálního štábu, nepopírá, že se jako sekretář obrany státu podílel na přijetí opatření. (5/1999)

Jak jste reagoval na názory generálů, kteří prosazovali použití armády proti demonstrujícím lidem?

Znovu opakuji: ty názory se objevovaly na různých jednáních ve velení armády. Zastávali je i někteří členové kolegia ministra národní obrany. Ani s odstupem doby však nevidím nic špatného na tom, aby stát v jistých situacích demonstroval sílu.

Navrhoval jste i vy, aby armáda „jen demonstrovala sílu“?

Měl jsem vyhraněný názor. Nebudu o něm ale hovořit.

Proč?

Nechci, aby mi tento režim, který už deset let demonstruje, co dokáže, byl za něco vděčný.

Pokud jste byl proti nasazení, tak pochybuji, že by to bylo něco platné...

Minimálně ve dvou případech jsem přesvědčil tehdejšího prezidenta Husáka i generálního tajemníka KSČ Jakeše, aby upustili od svého záměru. Aby například už nezvyšovali počty vojáků nasazených v průmyslu, ustoupili od toho, i když o pomoc armády velmi stáli.

Ale v listopadu šlo snad o něco jiného. Například o to, že na sjezdu zemědělců vystoupil velitel slánského svazku podplukovník Zbytek s pozdravem bojových divizí. Historici to hodnotí jako zastrašování.

Nevěděl jsem, co Zbytek chystá. Tahle akce šlo mimo mne a měla zřejmě posloužit jedinému: aby ministrem obrany byl i nadále generál Václavík.

Možná máte pravdu. Lidé si však „pozdrav bojových divizí“ vysvětlili jinak.

Snad ano. Zbytkové vystoupení mělo zřejmě ukázat i připravenost armády, určitě to ale nemělo vyústit v krajní řešení – tedy použití zbraní proti lidem. Upřímně řečeno – neviděl jsem nic špatného na tom, že se našly síly, které veřejně podpořily socialistické zřízení.

Co jiného než výzva k občanské válce byl návrh vašeho nadřízeného, generála Václavíka, uvést armádu do bojové pohotovosti?

Ať navrhovali cokoliv, důležité bylo, že s tím ústřední výbor KSČ, ale ani vláda nesouhlasily. Ani mne jako náčelníka generálního štábu tehdejší lídři nekontaktovali, ačkoliv jsem s nimi měl speciální spojení. Hodnotím to jako důkaz politické uvážlivosti.

Dnes se s oblibou říká, které jednotky či velitelé by proti lidem nešli. Šli by ale všichni ti, kteří byli předurčeni k udržení pořádku. Armáda byla velmi poslušný organismus. Odpor k použití síly by mezi vojáky vznikl až tehdy, pokud by hrozilo krveprolití. Do té doby by ale každý poslouchal jako hodiny. (5/1999)

Patrná je snaha definovat určitý problém – zde možnost zásahu československé armády proti demonstrantům – po svém. K tomu se využívá „přenálekování“. Možnost pojmenovat skutečnost nebo situaci určitým způsobem.

Tak můžeme vidět, že zatímco dotazovaný hovoří o „demonstraci síly“, novinář se ho se zřejmým odstupem a neskryvanými pochybami ptá, zda mělo jít opravdu „jen o demonstraci síly“. M. Vacek, zde vyprofilovaný jako zastánce „starých pořádků“, toho však využívá. Formulaci mírně obměňuje – hovoří o „demonstraci toho, co dokáže“ – a používá ji v souvislosti s politickým uspořádáním, jež se etablovalo po listopadu 1989. Nadále pak řetězec pokračuje tímto způsobem:

A: Použití armády proti demonstrujícím lidem

B: Stát demonstroval sílu

A: „Jen demonstroval sílu?“

B: Tento režim, který už deset let demonstuje, co dokáže

A: Pozdrav bojových divizí, hodnocený jako zastrašování;

A: „Pozdrav bojových divizí“

B: Nemělo vyústit v krajní řešení, tedy v použití zbraní proti lidem

B: Síly, které veřejně podpořily socialistické zřízení

A: Výzva k občanské válce

B: Důkaz politické uvážlivosti

B: Udržení pořádku

B: Použití síly

Je zřejmé, že každý z těchto dvou mluvčích směřuje k jiné interpretaci konkrétního historického faktu. Jejich chápání události je diametrálně odlišné a také obraz, který si čtenář může po přečtení rozhovoru o možnosti nasazení vojsk udělat, je rozporný.

Naopak Martin Mejstřík, zástupce listopadového studentského hnutí, je konfrontován studenty (ti vůbec vystupují nezřídka jako kritikové stávajících poměrů) nebo tazateli z řad „obyčejných lidí“ – a sporná diskuse je námi analyzovaným deníkem pouze tlumočena.

Studenti odměňují potleskem každého, kdo po tom vyrovnání volá. Z jejich reakcí vyplývá, že nepotrestání komunistických zločinů a nynější patová politická situace způsobily růst preferencí právě komunistické strany. Zajímá je, proč tehdejší studentští vůdci nebyli ke komunistům tvrdší. „Pokud jde o vypořádání se s komunisty, myslím, že zlo je třeba pojmenovat, a pakliže má nastat nějaké usmíření, vždycky tomu musí předcházet přiznání viny a pokora. Tu jsem u komunistů nezaznamenal,“ stěžuje si Martin Mejstřík, další člen stávkového výboru. (8/1999)

Nemyslíte si, že události v listopadu 1989 byly spíš společným dílem Ruska a USA než studentů, jak se tady pořád tvrdí?

(Martin Mejstřík) Bezsporu máte pravdu, ale přece jenom svým malým dílem jsme přispěli. (49/1999)

Nejčastější výtky však směřují na adresu přílišné „sametovosti“ revoluce a nadměrné tolerance k předlistopadovým garniturám.

Dnešní marasmus tkví v tehdejší smířlivosti / Málo platné, ale dnes už legendární blbou náladu nezavinil ani tak ekonomický marasmus, s nímž se země potýká, ale především marasmus společenský, za nějž nesou hlavní odpovědnost ti z mužů listopadu, již nejvíce vynikli svou morální tolerancí ke komunistům – tradičním škůdcům demokracie na všech frontách. I sebevětší Klausova ekonomistní zaslepenost, jíž se dnes předhazuje k zodpovědnosti vše, co v zemi nefunguje, jak by mělo, bledne v porovnání s představiteli exdisidentských kruhů, kteří vědomě připustili, aby o svůj vliv nepřišli – případně jej nadále posilovali – včerejší marxisté, jimž nechybí nic, kromě svědomí a páteře. Na tento důležitý detail by se nemělo pár týdnů před koncem bolestného 20. století zapomínat. (37/1999)

Taková kritika se pak obrací jednak proti aktérům listopadových událostí, jednak také proti zastáncům předlistopadových pořádků. Je v tomto směru komplexní a je zřejmě důsledkem vývoje, k němuž během deseti let od roku 1989 došlo. Ale o tom jsme se již zmiňovali několikrát.

Závěrem lze tedy říci, že způsob pojmenování listopadových událostí závisí na perspektivě, z níž jsou nahlíženy. Přitom každá z námi uváděných možností s sebou nese určitou interpretaci, zejména co se týče toho, kdo byl hybatelem proběhnuvších dějů. Základní opozicí, se kterou se v rámci analyzovaného diskursu setkáváme, je „my nekomunisté vs. oni komunisté“, přičemž každá z těchto skupin má ještě podskupiny. Tematizována je zejména atmosféra listopadových událostí a prostor je dán i „blbě náladě“ roku 1999. Nejvyšší hodnotou, jež je výsledkem listopadových změn, je svoboda. Přesto je první polistopadové desetiletí hodnoceno jako „vystřízlivění“ nebo „prozření“. Akcentuje se emocionální stránka věci.

Rok 2009: Dvě dekády po listopadu

Byla to hrůza, ocitla jsem se v pasti

Viliam Buchert, 24/2009

Opravdový strach jsem zažila až při brutálním zásahu policie. Měla jsem skutečnou hrůzu z toho, že jsem v pasti. Tak popisuje Ruth Šormová svoji účast na demonstraci 17. listopadu 1989 na Národní třídě. V polovině listopadu probíhalo tehdy v Praze zasedání synodu Českobratrské církve evangelické, do které patří. Na Albertov a následně na Národní šla právě ze synodu společně se svým mužem. Stáli o to „být u zdroje“. Policie jim z té touhy udělala peklo.

„Když už jsem si říkala, konečně budeme z té pasti venku, dostala jsem ránu obuškem do spánku. Měla jsem slabý otřes mozku. Bolelo to, ale hlavně si pamatuji, že mě zaplavil pocit ponížení, nemohla jsem té policejní ubohosti uvěřit. V Mikulandské ulici jsme zaběhli do jednoho z domů, báli jsme se, že nás ti hulváci doženou, nějakí starší manželé nás pustili k sobě do bytu, sešlo se nás tam víc a v tichu jsme čekali, co bude. Ještě pozdě večer jsme spolu s dalšími dorazili zpátky na zasedání synodu,“ říká Ruth o tehdejších napjatém večeru.

„Mám v sobě zakořeněný pocit naděje, že není marné se o něco snažit. Byli jsme proto 17. listopadu nadšení z toho, že se sešlo tolik lidí, že se projevují svobodně. Během toho podvečera jsem asi nejvíc prožívala sílu okamžiku, radost, dychtivost, co přijde. Zároveň si pamatuji, že v určitých chvílích ta radost zeslábla, to když ji přebil strach z davu,“ vysvětluje svoje pocity.

Přitom ona sama strach předtím neměla a na rozdíl od většiny lidí se chovala statečně.

V roce 2009, tedy při příležitosti dvacetiletého výročí, publikoval deník Mladá fronta Dnes ve dnech 16.–18., resp. 16. a 18., listopadu 127 článků věnovaných událostem listopadu 1989. Většina z nich však byla otištěna v regionálních mutacích deníku, v rámci celostátního vydání vyšlo 37 článků – jejich analýze se budeme věnovat v této kapitole.

Upozorněme na tomto místě na změnu jednoho z institucionálních faktorů. V roce 2009 byl 17. listopad již státním svátkem – Dnem boje za svobodu a demokracii. Jedním z důsledků je, že tedy 17. listopadu 2009 nevycházely noviny.

Stejně jako v roce 1999 přinesl deník i tentokrát přílohu věnovanou událostem podzimu roku 1989 – „20 let svobody“. Do ní bylo zařazeno 18 článků. Jejich charakter ovšem tentokrát už nebyl převážně bilanční jako v předchozím případě, ale týkal se hlavně osudů jednotlivců nějak spjatých s listopadovým děním – viz například výše ukázkou z článku Viliama Bucherta „Byla to hrůza, ocitla jsem se v pasti“ (24/2009).

Také název této zvláštní rubriky napovídá, že došlo k jisté změně nahlížení. Zatímco v roce 1989 se o svobodě jako takové a o svobodě v tehdejší Československu a Česku diskutovalo (viz zde výše), v roce 2009 je „svoboda“ považována za samozřejmý fakt ve smyslu „o svobodě se nediskutuje, svoboda je“. Viz následující příklad:

Za to, že můžeme slavit 20 let ve svobodné zemi, chci totiž poděkovat těmto lidem, skupinám, organizacím či zemím. (10/2009)

Slovo popisné se tedy stává značkovým.

V roce 1999, tedy deset let po listopadových událostech, byla patrná také tendence věci sumarizovat, podávat určitý ucelený (i když vnitřně roztržitý) a objektivizovaný přehled. Nyní, tj. v roce 2009, se ovšem setkáváme spíše s jednotlivostmi, seznamujeme se s příběhy s výrazným emočním potenciálem. Články spadají často do žánru rozhovorů nebo osobních vyprávění. Namísto celistvosti se akcentuje spíše jednotlivce a jeho výjimečnost. Tato tendence ostatně odpovídá i produkčním standardům Mladé fronty Dnes.²⁵

Co se týče pojmenování listopadových událostí, můžeme na začátek říci, že tato problematika není již jako taková v analyzovaných vydáních Mladé fronty Dnes

---

²⁵ Tuto informaci čerpáme ze sekundárních zdrojů. Jílek 2004 se zmiňuje o interním instruktážním dokumentu Mladé fronty Dnes z roku 2001 „Jak píšeme v MF DNES a jak bychom mohli psát“.

tematizována, jak tomu bylo v roce 1999. Po roce 2000, kdy byl 17. listopad vyhlášen jako státní svátek Den boje studentů za svobodu a demokracii, je zřejmě již tento den v povědomí veřejnosti etablován a není třeba diskutovat o jeho významu nebo povaze.

V roce 2009 se setkáváme s týmiž pojmenováními jako v roce 1999. Z analyzovaných článků se tak dozvídáme, že „se zhroutil komunismus“, „padl režim“ „stojící před svým definitivním kolapsem“ nebo „se komunisté vzdali“, případně „podlehli psychóze strachu“.

Ševardnadze tak patřil v roce 1989, kdy se v Československu zhroutil komunismus, k nevlivnějším politikům tehdejšího světa. (2/2009)

Po zásahu v centru Prahy netušil, že padá režim. „V revolučních dnech se do toho šlo strašně naivně. Ale režim byl neudržitelný a komunisté to vzdali, protože podlehli psychóze strachu, že přijde odplata.“ (3/2009)

Statisíce lidí přišly demonstrovat proti rychle se rozpadajícímu režimu v Československu. Bylo 20. listopadu a pražské Václavské náměstí zažilo obrovské shromáždění. Komunistický režim tehdy stál před svým definitivním kolapsem. (6/2009)

Poněkud expresivnější je vyjádření „odstranil jsem Husáka“, které sugeruje i možnosti fyzické likvidace dotyčného. Husák zde ovšem figuruje pouze synekdochicky jako zástupce předlistopadového režimu. Způsob vyjádření však posiluje emocionalitu typickou pro tento druh článků zabývajících se osudy, výpověďmi a vyprávěními vybraných jedinců. Viz také druhý příklad, kde se v souvislosti se 17. listopadem 1989 hovoří poněkud knižně o „krvavé řeži“.

Bylo mi jedenáct a odstranil jsem Husáka (23/2009)

Je mi jedenáct, kolem krvavá řež / Nelze určit, zda byl Dan Macek nejmladším člověkem, jenž zažil policejní zásah, který znamenal začátek konce komunistického režimu. (15/2009)

Obdobně Václav Klaus hovoří obrazně o „škrtnutí zápalkami“ nebo „zbourání komunismu“. Předpokládá tedy vědomou aktivitu přicházející z vně vládnoucí moci:

Tady rozlišuji, jak situaci ovlivnily tendence a dlouhodobé faktory uvnitř našeho systému a do jaké míry to byly konkrétní činy, které komunismus porazily. Myslím si, že dominuje to první. Třetí rovinou je porovnání latentní touhy milionů lidí po svobodě a těch několika odvážných jedinců, kteří si berou do ruky sirky a škrtnou s nimi. S jednou osobou je ale 17. listopad spojený, a tou je Václav Havel. (7/2009)

Už v osmdesátých letech jsem nad některými jeho aktivitami vrtěl hlavou, protože jsem si myslel, že tím ten komunismus nezbouráme. Ale není pochyb o tom, že disent přispěl k pádu režimu. (7/2009)

Jindy jsou ovšem listopadové události pojímány jako „výsledek dialogu“ a „jednání o politických změnách“, a jsou tedy společným dílem předlistopadové vládnoucí moci a opozice.

Neděle 19. listopadu: 11.00 zástupci iniciativy MOST Kocáb a Horáček navštívili předsedu vlády Ladislava Adamce a vyzvali ho k zahájení dialogu mezi vládou a opozicí. (4/2009)

26. listopadu: Setkání delegace ústředního výboru Národní fronty a federální vlády vedené Ladislavem Adamcem se zástupci Občanského fóra v čele s Václavem Havlem. Jednání bylo tehdy označeno za „začátek dialogu“. (4/2009)

Václav Havel definoval OF jako otevřené opoziční uskupení, které chce jednat s vládnoucí mocí o politických změnách v Československu. (4/2009)

Ale v citacích dobových dokumentů se hovoří také o „provokacích“ namířených proti stávajícímu zřízení. Ve způsobu pojmenování se tak velmi zřetelně projevuje odmítavý vztah k identifikovaným událostem.

Ve 21.00 vystoupil v televizi předseda české vlády František Pitra. Odsoudil „organizátory provokací“ a vyzval občany k podpoře politiky „přestavby“. (4/2009)

Lze však listopadové události interpretovat také jako výsledek vnějších okolností, určité nezávislé hybné síly. M. Jakeš hovoří v rozhovoru pro časopis Týden o tom, že se „to“ východním blokem „valilo“, pak to „prasklo“ a nakonec „to bylo vyřešeno“.

„Ten problém prostě spočívá v tom, že nastala situace, jak se to valilo, vždyť během jednoho měsíce to všude prasklo. Během listopadu to bylo vyřešeno všechno. My jsme byli jedni z posledních. Pak už po nás přišel jenom Ceaušescu a toho zastřelili.“ (17/2009)

Setkáváme se také s odkazy na „sametovou revoluci“ nebo „samet“. O tomto pojmenování jsme hovořili v předchozí kapitole.

Jak vypadal „samet“ zvenku? (14/2009)

Relativně nové je však užívání slova „převrat“. Setkali jsme se s ním sice v tomto kontextu už dříve, ale to bylo výhradně z úst zastánců či představitelů Komunistické strany Československa, případně Komunistické strany Čech a Moravy. V roce 2009 jde však o již mnohem běžnější pojmenování.

Její angažmá v nezávislých iniciativách před převratem se samovolně dál vyvíjelo i po něm. (24/2009)

V rané fázi převratu lidem stačilo, když mohli na vlastní oči vidět legendu. Na tom, co říkal, tolik nezáleželo. (19/2009)

Pokračovalo to v modifikované podobě až do listopadového převratu před dvaceti lety. (11/2009)

Na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, kde v listopadu 1989 sídlil stávkový výbor, si připomnělo výročí převratu asi 500 lidí. V projevech účastníků listopadových událostí často zněla ostrá kritika dnešní politiky. (30/2009)

Přítom termín „převrat“ bývá vyhrazen pro politické změny, které probíhají v režii omezené skupiny jedinců a v jejich prospěch, bez širší účasti veřejnosti. Vesměs bývají „převraty“ hodnoceny negativně: „Cítíme, že označení ‚převrat‘ či ‚imploze‘ disponují politickým potenciálem, že se jejich použitím autoři staví na určitou pozici, odrážející nejen jejich postoj k samotné změně, ale také k výchozímu stavu (normalizačním režimu) a ‚výslednému‘ stavu (liberální demokracii). ... Používá-li pojem puč či převrat historiografie pro únor roku 1948, pak chce zdůraznit převzetí moci alternativní elitou a bez aktivnější účasti širších společenských skupin.“ (Ústav pro studium totalitních režimů 2008–2012)

Na Vítězný únor (1948) a Velkou říjnovou revoluci současně pak aluzivně odkazuje okazionalismus „velký vítězný listopad“.

Oslavy dvacátého výročí velkého vítězného listopadu jsou oslavy založení nového státu, nové republiky. (28/2009)

Stejně jako v předchozím případě dává pisatel tím, že události listopadu 1989 pojmenovává na základě právě těchto dvou historických milníků, najevo určitý postoj. Vyhraňuje se proti obecněji přijímanému chápání událostí roku 1989 jakožto „pádu komunismu“, „osvobození“ nebo „konce totality“ atd. Dochází tedy k reinterpetaci.

Aktéry listopadových událostí a polistopadového vývoje se budeme zabývat obecně, podobně jako v předchozí kapitole. Nejvýraznější se v roce 2009 – stejně jako v předchozím sledovaném úseku – jeví opozice „my nekomunisté vs. oni komunisté“, přičemž první člen této opozice je hodnocen neutrálně nebo kladně a druhý negativně.

17. LISTOPAD Sametová revoluce pohledem tehdejšího disidenta Havla i očima papaláše Jakeše (18/2009)

Vidět to můžeme třeba na předchozím příkladu. Zatímco V. Havel je neutrálně označen jako disident, M. Jakeš je charakterizován jako „papaláš“, tedy slovem, které nese záporné konotace.

I v rámci těchto dvou navzájem protikladných skupin („komunistů“ a „nekomunistů“) však existují podskupiny.

V rámci první skupiny se například setkáváme s opozicí „komunisté, kteří se brání změnám, vs. komunisté, kteří změny přijímají“.

I přesto jste musel vnímat odmítavý postoj československých komunistů vůči perestrojce. Jak jste si vysvětloval fakt, že se zuby nehty brání jakýmkoli změnám? ... Měl jsem za to, že všechno, co se odehrávalo ve střední a východní Evropě, byl správný a normální proces. Proces demokratizace. (2/2009)

Ve skupině „nekomunistů“ se pak, stejně jako v roce 1999, vedle „slavných“ setkáváme s množinou těch, kteří zůstávají v anonymitě. Nacházíme zde tedy stejnou opozicí jako v roce 1999: „obyčejní lidé vs. významné osobnosti“.

Netradiční poděkování slavným i bezejmenným (10/2009)

Nicméně se setkáváme i s dalšími dvojicemi. Například v rámci Federálního shromáždění se Ruth Šormová podle svých slov setkala s „chytrými a zajímavými lidmi“ i s těmi, kdo chytrí a zajímaví nejsou. S „nadšenci“ i s těmi, kterým nadšení scházelo.

Poslancovala dva roky ve Federálním shromáždění, kde, jak vzpomíná, potkala chytré a zajímavé lidi (i ty, kdo takoví nebyli). Bylo prý štěstí, že v tom čase byl parlament plný „nadšenců“. (24/2009)

A skupina „nekomunistů“ se vyhraňuje například také vůči skupině neonacistů. Jde o další z možných opozic „nekomunisté vs. neonacisté“.

Táhněte domů, neonacisti (31/2009)

Mezi „obyčejnými lidmi“ se pak najdou ti, kteří byli v určitou chvíli neohrožení, zatímco ti ostatní zůstávali pasivní či ustrašení, jak ukazuje následující případ.

„S Davidem jsme tvořili takový neohrožený samozvaný výbor, který v prosinci 1989 sundával Husáka ze zdi, když rezignoval. Učitelství sbor byl připodělaný, ale báli se nám v tom zabránit,“ vzpomíná Macek na dobu před 20 lety. (23/2009)

Výrazně expresivní vulgarismus „připodělaný“ jen zdůrazňuje protikladnou povahu obou těchto skupin. Jde opět o příklad z jednoho z oněch „příběhů jedinců“, na nichž je příloha Mladé fronty Dnes, připravená k 20. výročí listopadových událostí, do značné míry vystavěna.

Nově se však objevuje také výrazná „prezidentská“ opozice – „Václav Havel vs. Václav Klaus“. Oba tito polistopadoví prezidenti se stávají nositeli různých hodnot.

Osobností, která v posledních dvaceti letech nejvíce přispěla ke zlepšení poměrů v České republice, je Václav Havel. ... Ovšem Klaus do jisté míry v průzkumu též zabodoval. Za nejvýznamnější osobnost uplynulých dvaceti let ho označilo jen 12 procent lidí, a skončil tak daleko za Havlem. Zároveň se však většina respondentů shodla, že to, čeho si nejvíce váží ve svobodném Česku, je dostatek a výběr zboží v obchodech. A právě Klaus vždy vyzýval volný trh, zatímco Havel apeloval na lidi, aby vyznávali jiné hodnoty než konzum. (1/2009)

Zatímco Václav Havel je osobností, která „nejvíce přispěla ke zlepšení poměrů v České republice“, a lidé ho jako takového vnímají, Václav Klaus se stává reprezentantem „volného trhu, dostatku a výběru zboží v obchodech“, a teprve hlavně skrze to nabývá podle výzkumu, citovaného v Mladé frontě Dnes, na významu.

Zajímavé je, že volný trh – základní znak kapitalismu – je zde tím, čeho si lidé „nejvíce váží na svobodném Česku“. Oproti roku 1999 tak můžeme zaznamenat posun. Zdá se totiž, že je tento ekonomický aspekt demokracie více a pozitivněji tematizován.²⁶ Například sám V. Havel – můžeme-li soudit ze zprostředkovaného vyjádření novináře Mladé fronty Dnes – spojuje kapitalismus s normalitou a standardem.

---

²⁶ Václav Klaus například v termínech z oblasti ekonomické teorie popisuje i oblast vědění a vzdělávání. Říká, že je obojí určováno nabídkou a poptávkou.

(Václav Klaus) O hojnosti informací a nedostatku vědění bychom mohli udělat samostatný rozhovor. Ekonom ale uvažuje podvědomě v kategoriích nabídka a poptávka. Máme sice nadměrnou nabídku informací, ale to ještě neznamená, že to odpovídá poptávkové křivce. (7/2009)

Jak uvádí J. Hoffmannová, jde o tendenci dokladovanou i N. Faircloughem, diskurs reklamy a marketingu ovlivňuje i diskursy jiných oblastí, zde vzdělávání – viz Hoffmannová 1997.

Václav Havel v sobotu v MF DNES napsal, že si myslí, že se stáváme standardní kapitalistickou zemí. (7/2009)

Na druhou stranu ale existuje tendence ke kritičtějšímu vnímání hodnot reprezentovaných od listopadu 1989 osobou Václava Havla. Václav Klaus hovoří o „havlismu“, a přestože tvrdí, že jde o „neutrální analytický pojem“, přípona „ismus“ nese určité negativní konotace.

Prázdňá politika je šanci pro havlismus, říká Klaus / Vyprázdňení komunistických idejí bylo před listopadem obrovské. I proto režim padl. Náš současný politický systém je také poškozován vyprázdňením idejí. Hrozí, že nastoupí ideologie jiné. To je nebezpečné. Cítím opět ve vzduchu -ismy. ... Čím více se vyprázdňuje politika, tím větší šance pro havlismus. (7/2009)

Co přesně myslíte havlismem?

Je to jiné a zcela odlišné vnímání světa, které nedokáži lépe pojmenovat. Ale je to neutrální analytický výraz. Mě by klausismus nevadil.

Česká veřejnost už ani nezná strany, které by měly nějaké ideje. Následně se projevuje ve vzrůstajícím nezájmu o politiku.

I to je nebezpečné a také to tak cítím.

V. Klaus navíc o „havlismu“ hovoří v kontextu možných „jiných ideologií“, představujících nebezpečí,²⁷ a definuje je mimo jiné jako „vyprázdňení idejí a politiky“. Volbou stejného lexika kromě toho vytváří paralelu mezi předlistopadovou „ideologií“ a politikou a společenskou situací po listopadu, jak ukazuje výše zaznamenaná citace.

Nicméně to není jediný případ, kdy je V. Havel jakožto představitel „sametové revoluce“ a nositel humanistických hodnot konfrontován, jak ukazují články „Jak Havel tvrdě odstavil Dubčeka“ nebo „Jak vznikla ‚pravda a láska‘“.

Jak Havel tvrdě odstavil Dubčeka / Václavské náměstí však Dubčekovi vystrojilo velkolepé přivítání. Jakmile vkročil na balkon, propuklo pod ním nadšení, o jakém si Havel v těch dnech zatím mohl nechat jen zdát a jaké kromě Dubčeka dokázal vzbudit ještě tak Valtr Komárek se svou image ekonomického fachmana. ... Mezi 10. prosincem, kdy handrkování o Pražský hrad začalo, a prezidentskou volbou 29. prosince, absolvovali oba muži několik schůzek. Historik Jiří Suk napočítal minimálně čtyři. ... Nazítí přizvali ještě osmašedesátnického ekonoma Františka Vlasáka, Havel měl po svém boku Stanislava Milotu a Dubčeka uondal. Prosadil si, že on bude prezidentem a Dubček předsedou Federálního shromáždění. ... Ačkoliv ráno

²⁷ Připomeňme negativní vnímání „ideologie“ například už v roce 1999.

ještě normálně vystupoval v rádiu, Havlovi teď do telefonu říkal, že leží v posteli s chřipkou. S ředitelem letiště se tedy narychlo dohodlo, že spoj do Košic zdrží, a vyrazilo se za Dubčekem. Přepadovka splnila svůj účel. ... Dá se říct, že Václav Havel vyřadil Dubčka ze hry o prezidentský úřad věrolomností? Ano i ne. (19/2009)

V prvním případě se tvrdí, že V. Havel „tvrdě odstavil“ Dubčka a „vyřadil ho ze hry o prezidentský úřad“, přičemž tyto obraty, převzaté zřejmě z oblasti sportu, implikují silové či soupeřivé jednání a konfrontují tak obraz Havla-pacifisty. Podobně výraz „přepadovka“ nebo tvrzení „prosadil si“ odkazují k užití síly. Obvykle se totiž tyto věci dějí na něčí úkor a proti zájmu někoho. Naopak nespisovná slova jako „handrkovat se“ nebo „uondat“ nás odvádějí od jakékoliv vznešenosti, která bývá s osobou V. Havla spojována, k diskursu všedního dne a určité přízemnosti.

„Pravda a láska musí zvítězit nad lží a nenávistí,“ pronesl bývalý prezident Václav Havel na jedné z demonstrací v listopadu 1989. Stalo se z toho legendární heslo, kterého se chytili Havlovi odpůrci – exprezidentovi a jeho sympatizantům říkají poněkud posměšně „pravdoláskari“. O víkendu Havel přiznal, že slavný výrok vznikl víceméně náhodou. „Ostatní už na mě tlačili, ať jdu řečnit, a já cítil, že bych tentokrát měl svůj proslav uzavřít něčím vzletným. A za těch pár slov sklízím celých dvacet let posměch,“ řekl Havel, který se v sobotu zúčastnil debaty o svobodě. (18/2009)

Podobně jsou v textu věnovaném původu havlovského výroku „Pravda a láska vítězí nad lží a nenávistí“ konfrontovány další hodnoty, jejichž je V. Havel reprezentantem. Připomíná se posměšné označení „pravdoláskari“ a vytváří se kontrast mezi „legendárním heslem“, jež ale vzniklo „víceméně náhodou“. Mělo být „něčím vzletným“, ale přineslo svému autorovi jenom „posměch“. Akcentuje se tedy určitá nepřipravenost nebo „nedodělanost“ onoho výroku a vznešenost či vzletnost se tak stává anekdotickou.

Ušetřen však nezůstává ani Václav Klaus. Forma kritiky jeho osoby je ovšem jiná. Dalo by se říci přímější. Je označován jako „do sebe zahleděný“ „egomanik“ a „narcistický vůdce“. Nepřipisují se mu tedy pouze psychické poruchy, ale slovem „vůdce“ lze odkazovat k nejvýraznějšímu nositeli tohoto „titulu“ – Adolfu Hitlerovi –, a tedy k určité formě totalitní vlády. Podobně i označení „hradní pán“ naznačuje jisté sklony k nedemokratickým formám řízení státu nebo elitářství.

O Václavu Klausovi pak tvrdí: „Je to do sebe zahleděný egomaniak, on není můj prezident.“ (3/2009)

Do sebe zahleděný Hrad s neomylným narcistickým vůdcem, o němž do 22. listopadu 1989 nebylo ani slyšet, 17. listopadu raději žádné oslavy nepořádal. Možná, že hradní páni nevěděli, jak je uchopit a koho pozvat. (32/2009)

Také prohlášení jako „on není můj prezident“ nebo „vy nejste můj prezident“ naznačují distanci, zřikání se Klause – přičemž se ale toto zřeknutí se zřejmě netýká i Klausem reprezentovaných hodnot.

Vy nejste můj prezident / Smysl listopadu byl ale jiný, starodávný, voltairovský: bránit svobodu všech Klausů, aby mohli jít proti proudu, aby mohli říkat, co nikdo nechce slyšet. Demokracie, to se málo ví, nemá sloužit většinám, ty to nepotřebují, nýbrž hlasům osamělým. (28/2009)

Klausovské hodnoty jsou totiž v roce 2009 spojovány s listopadem 1989 velmi výrazně. Výrokem „smysl listopadu byl ... bránit svobodu všech Klausů“ se Klaus stává typem (povšimněme si plurálu – Klausů), a tedy je takovým Klausem každý, kdo „jde (osaměle) proti proudu a říká, co nikdo nechce slyšet“. Je vyzdvihován jako symbol demokratické svobody. Zatímco jeho osoba je tedy odmítána a kritizována, hodnoty, které reprezentuje, jsou uznávány. Václav Klaus také v rámci analyzovaných vydání dostává největší prostor pro rekapitulaci uplynulých dvaceti let a bilancování polistopadového vývoje.

Běžně se v mediích období let 1948–1989 v Československu charakterizuje jako doba „komunismu“. A to navzdory skutečnosti, že je tento termín v daném kontextu více než sporný.²⁸ Obecně totiž předlistopadové poměry odpovídaly spíše socialismu a sama vládnoucí moc se charakterizovala jako reprezentant „reálného socialismu“ (nebo aspoň stavu, který by se dal jako „reálný socialismus“ charakterizovat, proklamativně toužila dosáhnout).

Toto téma – téma naplnění znaků komunismu v předlistopadovém Československu – však nebylo v rámci analyzovaných vydání Mladé fronty Dnes ani v roce 1999, ani o deset let později, v roce 2009, tematizováno.²⁹ Přesto můžeme

---

²⁸ Viz například diskuze v Britských listech nebo v Deníku Referendum – Makovička 2009; Hájková 2012.

²⁹ Typické je i to, že například Václav Klaus, přestože volá po důkladnější analýze předlistopadového režimu a společenských poměrů, hovoří o „komunismu“, aniž by problematizoval sám tento pojem.

(Václav Klaus) ...komunismus je víceméně zapomenut, ale není pořad analyzovaný. Komunismus se i u nás strašně karikuje, všímáme si většinou jeho vnějších aspektů a nikoli vnitřní podstaty. (7/2009)

zaznamenat určitý posun. Zatímco deset let po listopadu 1989 se hovoří výhradně o „komunismu“ a s termínem „socialismus“ se nesetkáváme, v roce 2009 se již objevuje, a to ve dvou typových případech.

Za prvé jej užívají zástupci režimů předlistopadového východního bloku, a to jako pojem neutrální, případně ho spojují s kladnými hodnotami. První příklad pochází z rozhovoru s bývalým sovětským ministrem zahraničí Eduardem Ševardnadzem.

Cítil jste už tehdy, že se daly do pohybu události v celém východním bloku a že se pomalu blíží i konec Sovětského svazu?

Tehdy jsem si nemyslel, že je to konec socialismu. (2/2009)

Další příklad je pak citací z rozhovoru s M. Jakešem:

Jakeš: Kdyby zůstal socialismus, všechno by bylo / „... Jak to nakonec dopadlo: rukama – řekl bych – vedení Komunistické strany Sovětského svazu byl zlikvidován socialismus v Evropě.“

„Plně souhlasím s Rozou Lucemburgovou (Rosa Lxemburgová, pozn. red) a jejím výrokem – buď socialismus, nebo prostě krach světa. Soukromý vlastnictví a boj o zisk plodí prostě jenom nemravnost. Jen negativa. Myslíte, že by prostě, kdyby tu byl socialismus, byl možný ten rozvoj drog? Toho gamblerství? Ani jedna gamblerská místnost by tu neexistovala...“ (17/2009)

Zajímavé je, že M. Jakeš dokonce socialismus staví do protikladu ke komunismu, resp. ke Komunistické straně Sovětského svazu. Navíc vytváří opozici „socialismus vs. krach světa“, přičemž „krach světa“ je později spojován se – záporně hodnocenými – znaky kapitalismu, tedy se soukromým vlastnictvím, bojem o zisk atd. Můžeme tedy uvažovat nejen o opozici „socialismus vs. komunismus“, ale také „socialismus vs. kapitalismus“, z nichž druhý člen je vždy hodnocen jako ten horší.

Poněkud paradoxně pak pro období těsně po listopadu zavádí pojem „postkomunismus“, přičemž jej alespoň v analyzovaném rozhovoru nedefinuje, takže není zřejmé, co má předponou „-post“ přesně na mysli (obecně není její význam jednoznačný, může jít o dovršení i překonání něčeho – vzpomeňme spory o postmoderně). Různě lze pak také vykládat jeho tvrzení o „maximu svobody“, která měla v tomto období nastat. Je snad „maximum svobody“ výsledkem dovršení, nebo překonání „komunismu“?

Podobné nebezpečí skutečně hrozí. První dekáda po listopadu 1989 byla fáze postkomunistická. Maximum svobody vůči státu nastalo ale v té první dekádě. Druhá dekáda je výrazným rozměňčováním této cesty. (7/2009)

Naopak ti, kteří se v rámci výše zmiňované opozice „komunisté vs. nekomunisté“ považují za reprezentanty druhé skupiny, používají termín „socialismus“ či „socialistický“ spíše negativně. Dávají ho do kontextu s určitou zastaralostí (viz příklad týkající se „mizení“ „socialistických aut“, tedy starých aut, ze silnic), se „zločinným chováním“ nebo s „ničením (životního prostředí)“ a obdobně spojuje Václav Klaus odvozený termín „neosocialismus“ s „vítězstvím státu“, a tedy porážkou jedince (zavádí tedy opozici „stát vs. jedinec“), a s „omezením (života)“.

Mizí stopětky i tuzexové fiaty/ A na ústupu socialistických aut z českých silnic se podepsala i hospodářská krize. (13/2009)

Ekologickým aktivistům, kteří vystoupili proti zločinnému chování socialistického státu, který kdysi ničil životní prostředí. (10/2009)

(Václav Klaus) Svoji novou knížkou jsem skoro pustil do oběhu to slovo neosocialismus. Osahávám si v tomto případě terén. Nevím, zda je zcela výstižné. Ale vím, že stát nad námi dnes vítězí a omezuje náš život více a více věcmi. To je obrovský problém současnosti.

Nicméně ještě negativněji je vnímáno slovo „bolševismus“. „Bolševický“ režim je spojován dokonce se „zrůdností“.

Jeho smrt mi ukázala, že bolševický režim je vždy zrůdný. (10/2009)

Ve výsledku se tak pro pojmenování politického režimu před listopadem užívá několika pojmů, z nichž každý akcentuje jiné aspekty. „Socialismus“ je víceméně neutrální, a pokud jej chceme použít z hlediska skupiny „nekomunistů“, je třeba doplnit jej dostatečně negativním atributem nebo jej užít v odpovídajícím kontextu. Obvyklý „komunismus“ může v rámci analyzovaného diskursu stát i bez atributu a používá se běžně – představuje „strašidlo, které obchází Evropou“³⁰ –, přestože „komunismus“ jako takový pravděpodobně v Evropě nikdy nebyl. Nejvyhraněnější je pak pojem „bolševismus“ – ten nese výrazně negativní příznak.

Zatímco v roce 1999 se ještě setkáváme s některými typicky zmiňovanými znaky listopadu 1989 a období následujícího i předcházejícího (symboly změn se stávají například odlišné způsoby mediální prezentace, otevření hranic, různé způsoby odměňování a oceňování, Rudé právo, nenápaditá architektura – viz výše), v roce 2009 můžeme být již svědky toho, jak se rodí celý mýtus. Dosvědčují to následující

---

³⁰ Zde parafrázujeme Komunistický manifest K. Marxe a B. Engelse.

příklady – svědectví lidí, kteří listopadové události hodnotí jako nečekané, nepředvídatelné a náhlé.

Tvrdil jsem, že poměry u nás jsou beznadějně zabetonované. Ale ano, ve východním Německu, Polsku a Maďarsku už komunismus setřásají, ale kdo by to propánakrále udělal u nás? „Tak za deset let“ prorokoval jsem. Domov byl 1 500 kilometrů daleko, všechno působilo trochu neskutečně. Do 17. listopadu 1989 zbýval týden. (14/2009)

„Zabývala jsem se tam přechodem k demokracii v Latinské Americe, ale pozornost se upírala i k střední a východní Evropě. Ironií osudu jsem balila kufry 17. listopadu. Najednou za mnou přiběhli, že byla v Praze nějaká mela a že už to asi začíná i tam. Tak jsem jim na místě vystříhla bleskovou analýzu, proč to bude trvat ještě dlouho. Podle politické teorie bylo ke změně režimu zapotřebí, aby došlo k rozkolu ve vládnoucím bloku, z něhož se vydělí reformátoři a případně se spojí s nespokojenými masami. U nás se ale nic takového nedělo, tak jsem jim vysvětlila, že to bude hrozně pomalé“ vzpomíná profesorka. (14/2009)

(Martin Komárek) „Odlétal jsem z portugalské stáže a oni nám říkali, že v Praze jsou mrtví lidé a je tam revoluce. Reagoval jsem: Je to pitomost, tomu absolutně nevěřím, tam nic takového není možné“ vzpomíná redaktor tehdejší Mladé fronty. (22/2009)

Výklad listopadu 1989 je tak vlastně postaven na protikladu „zdálo se nemožné/dlouhodobě nemožné – ale stalo se“; „(politologická) teorie vylučovala – ale prakticky nastalo“; „nevěřil jsem – ale událo se“. Listopad je tak pojímán v podstatě jako „zázrak“, který odporoval všem zákonitostem.³¹ Nabývá tak na výjimečnosti a jisté výlučnosti.

Na druhou stranu se ale projevuje také velmi silná tendence vztahovat jej k osudům jednotlivců, což se projevuje především po stránce žánrové. Oproti předchozímu sledovanému období je větší prostor dán rozhovorům a osobním vyprávěním. Objevují se dokonce téměř anekdotická vyprávění s výraznou pointou, která jsou zdrojem určitého nadhledu. Viz například příběh Davida Duška:

„Při demonstraci 28. října 1989 jsme byli vytlačeni až na dnešní Palachovo náměstí. Začal mě tam řezat nějaký milicionář a dva policajti. Najednou přiskočila holka, jak jsem pak zjistil, byla to Američanka, strčila mi do rukou štafle a křičela na policisty:

---

³¹ Sakrální aspekt vnáší do této problematiky například i Mirka Spáčilová, která popisuje koncert pořádaný Václavem Havlem při příležitosti 20 let od listopadu 1989 jako „mši svobody“. Používá tedy lexikum z oblasti náboženství.

A druhá věc: mše svobody si zaslouží důstojnost, nicméně proto ještě nemusí smích za dveře. (9/2009)

„Nechte ho být, je to člen štábu televize CNN!‘ Tímto kuriózním způsobem jsem byl „najatý“ jednou z nejslavnějších televizí světa na práci.“ (3/2009)

A lidský rozměr dodává listopadu i řada emotivních vyličení. Svědci hovoří o „strachu“, „hrůze“, ale i „ponížení“ nebo dokonce „peklo“, které zažili, a dávají je do kontrastu s „nadějemi“, které cítili, „radostí“, „dychtivostí“ a „sílu okamžiku“. Na expresivitu dodávají jejich svědectvím například i občasné hanlivé výrazy, zde například „hulvát“, které by se v neutrálním mediálním textu pravděpodobně neobjevily, protože neodpovídají standardům novinářské objektivy a nestrannosti.

Opravdový strach jsem zažila až při brutálním zásahu policie. Měla jsem skutečnou hrůzu z toho, že jsem v pasti. Tak popisuje Ruth Šormová svoji účast na demonstraci 17. listopadu 1989 na Národní třídě. ... Stáli o to, „být u zdroje“. Policie jim z té touhy udělala peklo. ... Bolelo to, ale hlavně si pamatuji, že mě zaplavil pocit ponížení, nemohla jsem té policejní ubohosti uvěřit. V Mikulandské ulici jsme zaběhli do jednoho z domů, báli jsme se, že nás ti hulvátí doženou... „Mám v sobě zakořeněný pocit naděje, že není marné se o něco snažit. Byli jsme proto 17. listopadu nadšení z toho, že se sešlo tolik lidí, že se projevují svobodně. Během toho podvečera jsem asi nejvíce prožívala sílu okamžiku, radost, dychtivost, co přijde. Zároveň si pamatuji, že v určitých chvílích ta radost zeslábla, to když ji přebil strach z davu“, vysvětluje svoje pocity. (24/2009)

Pokud jde o hodnocení listopadu 1989 a polistopadového vývoje, největší prostor dostal v rámci analyzovaných vydání Václav Klaus, toho času prezident České republiky. O tom, jaké hodnoty V. Klaus reprezentuje, jsme se zmiňovali již výše.

V. Klaus hovoří o „kakofonii“ názorů, která ohledně listopadu zaznívá, a nedostatku výraznějších hlasů, které by byly odrazem nějaké koncepce (viz 7/2009), což nelze na základě analyzovaných textů odmítnout.

Obecně se ale zdá, že se v roce 2009 listopad hodnotí ve srovnání s rokem 1999 méně na pozadí soudobé politické situace, ačkoliv se i to objevuje:

„Moje osobní očekávání se po revoluci naplnila, ať se v politice děje, co se děje. Změny jsou úžasné. Je dobré, že jsme odpovědní každý sám za sebe. Pokud jsem nevyužil nějaké šance, tak si za to mohu sám. Toužil jsem však po radikálním vyřízení si účtů s komunistickou stranou, ale to se nestalo,“ říká o svých pocitech posledních let. (3/2009)

Změny, které po roce 1989 nastaly, jsou považovány za „úžasné“, osobní odpovědnost každého z nás, která je jejich výsledkem, je „dobrá“ a očekávání „byla

naplněna“. Negativně je hodnocena politická situace, která tvoří protiváhu jmenovaných pozitiv, a co chybí, je „radikální vyrovnání se“ s minulostí.

Akcentují se však spíše jednotlivé projevy polistopadového režimu – svoboda cestovat (na rozdíl od svobody v nejobecnějším smyslu, jak tomu bylo v roce 1999) nebo znaky kapitalismu či volného trhu.

Právě možnost okamžitého nákupu a šanci si vybírat považují Češi dvacet let po revoluci za největší klad, který přinesla změna režimu. (12/2009)

Oproti předchozímu období se ve vztahu k polistopadovému vývoji projevuje menší kritičnost. Pozorovat to lze mimo jiné i na tom, že zatímco v roce 1999 byli Česká republika a Češi srovnáváni se Západem, k němuž podle V. Klause náleží a vždy náleželi a hleděli³², v roce 2009 se objevuje i srovnání s Východem – a z něj Češi vycházejí „skvěle“.

„Hodně jsem v průběhu studií a po nich cestoval, hlavně na Východ. Ve srovnání s touto částí světa se máme skvěle, ale netěší mě, co se u nás děje. Je mi líto, že ani dvacet let po revoluci se neumíme bez některých lidí obejít. ...“ (23/2009)

S určitými protiklady založenými na primární opozici „tehdy vs. teď“ pak pracuje autorka následujícího článku. Srovnává pochod pražskými ulicemi 17. listopadu 1989 a 2009 a na pozadí toho lze vypožorovat určitou proměnu hodnot:

S pivem, dětmi a hlavně bez obušků / Průvod po dvaceti letech se nesl v duchu veselí. ... Nahoře na Albertově svítí naparáděné pódium. Nic podobného tam před lety nestálo. V roce 1989 řečníkům stačilo pár krabic. Zato ozvučení dávnou chvílí věrně připomíná Selhává, takže v půli Albertova už z projevů není slyšet nic. O to více se lidé veselí. Je o nás postaráno. Na levém chodníku stojí devět mobilních chemických záchodků. Příchozí záhy pochopí, proč tam jsou. U pódia se stojí fronta na točené pivo, u dodávek zase na svažené víno a čaj. Vzpomínám, jakou jsme tehdy s postupujícím večerem měli žízeň a hlad. ... Lidé si jen tiše povídají, hesla, jaká zněla tehdy, nikdo nekřičí. Není proč. ... Ještě cosi je jinak: všude pobíhají děti. Jsou jich tu stovky včetně kojenců v kočárcích. Rodiče jim znovu a znovu vysvětlují, co pro jejich životy tenhle pochod znamená. ... Osvícené Národní divadlo na nás zářilo jako hvězda. Dnes se ztrácí mezi reklamami, osvětleným

---

³² Viz prohlášení V. Klause:

Před pár dny se mě ptal jeden ctihodný londýnský gentleman, zda se mladí Češi dnes ještě pořád více dívají na Východ, nebo už na Západ. Já mu odpověděl: Vážený pane, u nás se lidé na Východ nedívali nikdy, i v těch nejtemnějších dnech se spíše dívali na Západ. (7/2009)

Žofínem a Pražským hradem. ... Průvod sílí a sílí. Tehdy v těchto místech už pořádně prořídil. Tentokrát přišlo odhadem přes deset tisíc lidí. A další se přidávají. Víme, že na nás na Národní nečekají kordony těžkooděnců se štíty a obušky. Teď je tam připravené pódium pro velkolepý koncert. Na ten už nemusím. I bez něj jsem si to užila skoro jako tehdy.
(33/2009)

Shrňme si zde jí vytvořené protiklady (1989 vs. 2009):

Obušky	Děti, pivo, veselí
Pár krabic	Naparáděné pódium
Žízeň a hlad	Devět mobilních záchodků, pivo, svažené víno, čaj
Hesla	Tiché povídání Děti, rodiče jim vysvětlují význam toho pochodu
Národní divadlo září jako hvězda	ND se ztrácí mezi reklamami a světly města
Průvod slábne	Průvod sílí a sílí (asi deset tisíc lidí)
Kordony těžkooděnců	Velkolepý koncert

Na jedné straně tak máme, jak můžeme vidět, symboly vzpoury proti ozbrojenému režimu (reprezentovanému obušky, kordony těžkooděnců), provizorium a nedostatečnou materiální základnu (krabice namísto pódia, žízeň a hlad), jistou naléhavost (hesla) a slávu, patos, sounáležitost (Národní divadlo zářící jako hvězda).

Na straně druhé se setkáváme se symboly jakési lehkovážnosti či lehkosti, částečné vulgarizace a blahobytu (děti, pivo, veselí, naparáděné pódium, svažené víno, čaj, mobilní záchodky, koncert), zklidnění a rozjímání (tiché povídání, dětem je třeba vysvětlit význam této události) a oslabení hodnot spojených s národní identitou (ztrácející se Národní divadlo).

Závěrem můžeme říci, že v roce 2009 došlo na analyzovaných stránkách Mladé fronty Dnes ve srovnání s rokem 1999 k výrazné proměně. Jednak vzniká nová, tzv. prezidentská opozice „Václav Havel vs. Václav Klaus“, přičemž každý z těchto dvou mužů je reprezentantem jiných hodnot. Jednak se nově nakládá s pojmy „převrat“, „socialismus“ nebo „kapitalismus“. Právě akcentování ekonomických aspektů demokracie na úkor jiných idejí a ideálů (např. svobody jako takové) je poměrně zřetelné.

Závěr

Cílem předkládané diplomové práce bylo zachytit mediální obraz 17. listopadu 1989, resp. událostí, které jsou reprezentovány jako listopadové, v jeho vývoji. Zabývali jsme se mediálními reflexemi tohoto významného historického milníku s ohledem na proměňující se společenské podmínky a způsoby nahlížení – tedy s ohledem na proměny (mediálního) diskursu.

V první, teoretické části jsme shrnuli výsledky prací, které mapovaly diskurs listopadových událostí v jejich průběhu. J. Miessler (2007) a K. Menclerová (2011) analyzovali texty, které listopadovým událostem věnovaly Rudé právo a Svobodné slovo v průběhu roku 1989.

Dále jsme se přehledovým způsobem zabývali různými pojetími pojmu diskurs a stručně jsme se seznámili i s metodou kritické analýzy diskursu, zejména v modifikaci podle britského lingvisty N. Fairclougha (1992; 1995; 2001; 2004; 2005).

V praktické části jsme se věnovali analýze textů o listopadu 1989, které byly uveřejněny v deníku Mladá fronta Dnes ve dnech 16.–18. listopadu 1999 a 2009. Volba média a sledovaného období byla motivována několika důvody. Předně je Mladá fronta Dnes dlouhodobě nejčtenějším českým deníkem, který bývá řazen mezi seriózní. Dopad jí publikovaných textů je tedy, jak předpokládáme, větší, než by tomu bylo v případě jiných listů, například Práva nebo Lidových novin. Roky 1999 a 2009 jsme vybrali proto, že jde o „kulatá výročí“ a ta vždy svádějí k výraznějšímu bilancování a novým reflexím, lze tedy předpokládat zvýšenou koncentraci článků na dané téma. Vydání ze 16. až 18. listopadu byla zvolena vzhledem k datu státního svátku, který listopadové události (stejně jako události roku 1939) připomíná. Den boje za svobodu a demokracii připadá na 17. listopad.

Nejprve jsme se zabývali tím, jak jsou listopadové události pojmenovávány. Kromě neutrálního časového určení („listopadové události“, „rok 1989“, „listopad 1989“) jsme se setkali také s označeními, která sugerují „zhroucení“ nebo „pád“ předlistopadového režimu, „předání moci“ nebo interpretují změny, které po listopadu 1989 nastaly, jako výsledek „dialogu“ či „provokací“. Relativně nově se pak v roce 2009 setkáváme častěji i s pojmem „převrat“, který bývá obvykle rezervován spíše pro události února 1948. Každé z těchto označení s sebou přináší

jinou interpretaci a je tedy odvislé od toho, jak jsou události listopadu 1989 a jejich následky nahlíženy.

Dále jsme se pak zabývali aktéry listopadového diskursu. Jako základní se jeví opozice „my nekomunisté vs. oni komunisté“ a z ní se pak rozvíjejí další, takže se v rámci jedné i druhé skupiny setkáváme s podskupinami. Zajímavá však je opozice, která se oproti roku 1999 nově objevuje v roce 2009: „Václav Havel vs. Václav Klaus.“ Oba prezidenti se v rámci listopadového diskursu stávají nositeli určitých hodnot a významů. Zatímco Václav Havel reprezentuje ideály humanismu a demokracie, Václav Klaus je spojován s kapitalismem a volným trhem. A přestože jde o pragmatická synonyma (demokracie – volný trh / kapitalismus), a tedy o dvě strany jedné mince, lze na akcentování jednoho či druhého demonstrovat obrat, k němuž v období od roku 1999 do roku 2009 došlo ve společnosti. Ještě v roce 1999 neslo totiž slovo „kapitalismus“ zjevně záporné konotace (zřejmě zděděné z období před listopadem), v roce 2009 je však již spojováno se standardem a normalitou. Došlo tedy k neutralizaci pojmu. Jevy s volným trhem a kapitalismem související se pak v roce 2009 stávají tím, čeho si lidé nejvíce váží, a naopak hodnoty spojované s osobou Václava Havla bývají zesměšňovány nebo karikovány. Paradoxně se však téměř nesetkáváme s kritikou osoby Václava Havla, zatímco Václav Klaus se stává terčem různých verbálních útoků. Lze tedy říci, že osobu Václava Havla ctíme, ale zřikáme se jím reprezentovaných ideálů, zatímco Václava Klause jakožto personu odmítáme, ale hodnoty s ním spojované přijímáme za vlastní.

Tematizována je pak v roce 1999 především atmosféra listopadových událostí. Ta je popisována velmi emotivně, v některých případech až lyricky. Zmiňovány jsou existenciální pocity strachu, bolesti, ale i touhy, radosti atd. Naopak rok 1999 je spojován s havlovskou „blbou náladou“. Tématem nejdiskutovanějším je však svoboda – svoboda jako taková i svoboda v České republice, která má být výsledkem listopadových změn. Je považována za nejvyšší hodnotu a nejceněnější polistopadový výdobytek.

Do značné míry v protikladu k tomu je období před listopadem 1989 obvykle charakterizováno jako „komunismus“. Toto označení není sice na analyzovaných stránkách Mladé fronty Dnes explicitně tematizováno, ale tématem hodným analýzy se stává zejména ve chvíli, kdy srovnáme užití v tomto kontextu komplementárních pojmů „komunismus“, „socialismus“ a „bolševismus“. Překvapivá je totiž zejména samozřejmost, s jakou se s označením „komunismus“ nakládá, ačkoliv

předlistopadový režim vykazoval zejména znaky socialismu (či reálného socialismu) a komunismus v Československu pravděpodobně reálně nikdy neexistoval. Označení „komunismus“ se tak stává „strašidlem, které obchází Evropou“ (viz Komunistický manifest). Nese negativní konotace a je symbolem nesvobody, zatímco „socialismus“ lze užít jako neutrální označení a „bolševismus“ jako naopak vyhrcočně negativní.

Mezi analyzovanými roky 1999 a 2009 pak můžeme zachytit také jiný posun. Zatímco v roce 1999 se ještě setkáváme s poměrně jednoduchými symboly uzavřených hranic (hraničářské město, Pohraniční stráž, Veřejná bezpečnost), vzpoury (zakázání autoři, literatura, kultura) a svobody (Západ), v roce 2009 je již patrný rodící se mýtus listopadu jakožto „zázraku“. Tedy něčeho, co nebylo pravděpodobné, ale událo se.

Z hlediska reflexí přítomnosti a minulosti se pak rok 1999 jeví jako bilanční. Období od listopadu 1989 do listopadu 1999 je popisováno jako doba „vystřízlivění“, „prozření“, případně emoční cesta od euforie, nadějí a radosti ke zklamané důvěře a „blbě náladě“. Toto kritické ladění v roce 2009 mírně polevuje. Oproti roku 1989 se však setkáváme s akcentováním materiálních hodnot.

K proměně diskursu však dochází také co do povahy článků. Zatímco v roce 1999 mají charakter převážně bilanční, přehledový a cílem je podat víceméně celistvý pohled, v roce 2009 je preferována perspektiva jedince. Z hlediska žánrového to znamená preferování rozhovoru a vyprávění.

Výsledky, k nimž jsme dospěli, zcela jistě nejsou vyčerpávající. Je zřejmé, že jsou ovlivněny například volbou analyzovaných textů, a pokud bychom zvolili jiný list, případně jiné médium (jinak zaměřené, jinak politicky orientované, alternativní namísto mainstreamového nebo zahraniční spíše než domácí), byly by jiné. Věříme ale, že poslouží nejméně jako impulz pro další bádání, nejen na poli mediálního obrazu listopadových událostí, ale co se týče jazyka české politiky vůbec.

Anotace

Příjmení a jméno autora:	Jana Mahelová
Název katedry a fakulty:	Katedra bohemistiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci
Název diplomové práce:	Obraz 17. listopadu 1989 v denním tisku
Vedoucí diplomové práce:	Prof. PhDr. Jan Kořenský, DrSc.
Počet znaků:	162 384
Počet příloh:	0
Počet titulů použité literatury:	37
Klíčová slova:	Diskurs, analýza diskursu, kritická analýza diskursu, listopad 1989

Diplomová práce se zabývá proměnou mediálního obrazu 17. listopadu 1989 v jeho širších souvislostech. V teoretické části jsou představeny obdobné práce zabývající mediální reflexí listopadových událostí a pojednáno je také téma diskursu a kritické analýzy diskursu. V praktické části je provedena analýza článků týkajících se listopadu 1989, které vyšly v deníku Mladá fronta Dnes ve dnech 16.–18. listopadu let 1999 a 2009, a je tak naznačena proměna vnímání konkrétní historické události.

Literatura

- Althusser, Luis. 1979. „Ideology and Ideological State Apparatuses (Notes towards an Investigation).“ Marxists Internet Archive [citováno 30. 1. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.marxists.org/reference/archive/althusser/1970/ideology.htm>.
- Barker, Chris. 2006. *Slovník kulturních studií*. Praha: Portál.
- Barthers, Roland. 2004. „Mýtus dnes.“ In: *Mytologie*. Praha: Dokořán, s. 107–157.
- Bartošek, Jaroslav. 1997. *Žurnalistika: Úvod do studia*. Olomouc: Středisko distančního vzdělávání UP.
- Bellour, Raymond. 2000/2001. „Slova a věci“: Rozhovor s Michelelem Foucaultem.“ *Texty* 20/zima 00/01. Dostupné z WWW: <http://www.inext.cz/texty/No20/rozhovor.html>.
- Beneš, Vít. 2008. „Diskurzivní analýza.“ In: Drulák, Petr – et al. *Jak zkoumat politiku*. Praha: Portál, s. 92–124.
- Bočák, Michal. 2009. „Diskurz: Neurčitá cesta kulturních, mediálních a komunikačních studií do centra svého zájmu.“ In: Foret, Martin – Lapčík, Marek – Orság, Petr (eds.): *Kultura – média – komunikace I: Spektákl, mizející realita a (ne)bezpečí informací: Diskurs(y) o diskursu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, s. 117–146.
- Brázda, Radim. 2003. „Michel Foucault: Archeologie vědění.“ *Aluze* 1/2003. Dostupné z WWW: http://aluze.cz/2003_01/foucault.php.
- Fairclough, Norman. 1992. *Discourse and Social Change*. Cambridge, Malden: Polity Press.
- Fairclough, Norman. 1995. *Media discourse*. London: Arnold.
- Fairclough, Norman. 2001. „Dialectics of Discourse.“ Lancaster University – Department of Linguistics and English Language – Emeritus Professor Norman Fairclough [citováno 16. 9. 2011]. Dostupné z WWW: <http://ling.lancs.ac.uk/profiles/Norman-Fairclough>.
- Fairclough, Norman. 2004. *Analysing Discourse*. London: Routledge.
- Fairclough, Norman. 2005. „Critical discourse analysis.“ Lancaster University – Department of Linguistics and English Language – Emeritus Professor Norman

Fairclough [citováno 16. 9. 2011]. Dostupné z WWW:

<http://www.ling.lancs.ac.uk/profiles/263/>.

Foucault, Michel. 1994. *Diskurs, autor, genealogie: Tři studie*. Praha: Nakladatelství Svoboda.

Foucault, Michel. 2002. *Archeologie vědění*. Praha: Herrmann & synové.

Hájková, Eva. 2012. „Komunismus na více způsobů.“ *Deník Referendum* [publikováno 2. 3. 2012]. Dostupné z WWW:

<http://denikreferendum.cz/clanek/12697-komunismus-na-vice-zpusobu>.

Harrington, Austin – et al. 2006. *Moderní sociální teorie: Základní témata a myšlenkové proudy*. Praha: Portál.

Hlaváč, Ivo. 2000/2001. „Slova a věci‘: Rozhovor s Michelelem Foucaultem – Portrait d’un penseur.“ *Texty 20/zima 00/01*. Dostupné z WWW:

<http://www.inext.cz/texty/No20/rozhovor.html>.

Hoffmannová, Jana. 1997. *Stylistika a...: Současná situace stylistiky*. Praha: Trizonia.

Janatová, Marcela – Sedláček, Štěpán. 2009. „Konstrukce mediálního diskursu o radaru.“ In: Foret, Martin – Lapčík, Marek – Orság, Petr (eds.): *Kultura – média – komunikace II: Myšlení komunikace a médií: Diskurs(ivní analýza) zpravodajství*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, s. 295–337.

Jílek, Viktor. 2004. *Psaná publicistická sdělení v kontextu teorie komunikace*. Disertační práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

Kress, Gunther – Hasan, Ruqaiya – Martin, J. R. 2008. „Interview – M A K Halliday, May 1986.“ A website devoted to study of the World famous linguist M. A. K. Halliday [publikováno 6. 10. 2008]. Dostupné z WWW:

<http://sfs.scnu.edu.cn/halliday/show.aspx?id=67&cid=101>.

Lapčík, Marek. 2008. „Analýza TV zpravodajství jako specifického typu kulturního diskursu.“ In: Bočák, Michal – Rusnák, Ivan (eds.): *Média a text II*. Prešov: Prešovská univerzita, s. 97–108.

Lapčík, Marek. 2009. „Diskurs jako téma diskursu. O diskursu bez Habermase i bez Foucaulta? (Poznámky ke konceptualizaci pojmu).“ In: Foret, Martin – Lapčík, Marek – Orság, Petr (eds.): *Kultura – média – komunikace I: Spektákl, mizející realita a (ne)bezpečí informací: Diskurs(y) o diskursu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, s. 93–116.

- Makovička, Jan. 2009. „Socialismus, či komunismus? Nikoliv, státní kapitalismus.“ *Britské listy* [publikováno 18. 12. 2009]. Dostupné z WWW: <http://blisty.cz/art/50375.html>.
- Malmkjaer, Kirsten. 2004. *The linguistics encyclopedia*. London: Routledge.
- Menclerová, Kateřina. 2011. *Dva diskursy tzv. „sametové revoluce“: Diskursivní analýza mediální reprezentace změny politického režimu v Rudém právu a Svobodném slovu*. Nepublikovaná magisterská diplomová práce. Brno: Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity.
- Miessler, Jan. 2007. *Dva konce jedné hegemonie: Svobodné slovo, Rudé právo a 17. listopad 1989*. Nepublikovaná magisterská diplomová práce. Brno: Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity.
- Nekvapil, Jiří. 2006. „Úvodem k monotematickému číslu ‚Analýza promluv a textů, analýza diskurzu‘.“ *Sociologický časopis* 42/2. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- old.hrad.cz. (?) „Státní svátek České republiky: 17. listopad – Den boje za svobodu a demokracii.“ Old.hrad.cz [citováno 18. 3. 2012]. Dostupné z WWW: http://old.hrad.cz/president/Havel/svatek/17_listopad.html.
- Phillips, Louise – Jorgensen, Marianne. 2002. *Discourse analysis as theory and method*. London: Sage Publications.
- Reifová, Irena – et al. 2004. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál.
- Šubrt, Jiří – Balon, Jan. 2010. *Soudobá sociologická teorie*. Praha: Grada.
- Tabery, Paulina. 2009. „Nastolování agendy a proces rámování.“ *Socioweb: Sociologický webzín* 03[citováno 16. 2. 2012]. Dostupné z www: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=385&lst=112>.
- Titscher, Stefan – Meyer, Michael – Wodak, Ruth – Vetter, Eva. 2002. *Methods of text and discourse analysis*. London: Sage Publications.
- Thompson, John B. 1990. *Ideology and Modern Culture: Critical Social Theory in the Era of Mass Communication*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Ústav pro studium totalitních režimů. 2008–2012. „Revoluce, nebo převrat?“ 1989: Cesta k listopadu [citováno 18. 4. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.ustrcr.cz/cs/revoluce-nebo-prevrat>.

Seznam analyzovaných článků

Mladá fronta Dnes 1999

16. 11. 1999, roč. 10

1/1999. Hvězdáři připomenou pád komunismu výstavou

2/1999. Hříchy minulosti uznáváme jen ty opravdu velké

17. 11. 1999, roč. 10

3/1999. Zákonitosti by mohly platit i ve svobodě

4/1999. Výročí slaví slovenští disidenti i komunisté

5/1999. Vacek: Naše armáda odmítala krveprolití

6/1999. V hlavním městě se bude oslavovat po celý den

7/1999. Tak rychlý vývoj jsme nečekali, říká bývalý Gorbačovův poradce

8/1999. Studenti ctí listopad, ale žádají změny

9/1999. Státní bezpečnost zůstávala dlouho ve střehu

10/1999. Řízení armády stranou se vyplatilo

11/1999. Ruml: Jestřábové uvažovali o válce

12/1999. Rok 1989 je šancí pro sjednocení Evropy

13/1999. Revoluce byla „sametová“, ale i „ukradená“

14/1999. Před deseti lety padl komunistický režim

15/1999. Přebírání moci: vývoj předbíhal myšlenky opozice

16/1999. Protagonisté revoluce: někteří zůstali, jiní zapadli

17/1999. Potměšil a Bartoška: herci, kteří by do toho šli znovu

18/1999. Podzim naděje i zapomnění

- 19/1999. Osvobození: konec a začátek normalizace
- 20/1999. Orální historie se chopila studentských vůdců
- 21/1999. Nova natočila k listopadu dokument, Česká televize i hranou rekonstrukci
- 22/1999. Nevěřili, že je tady Svobodná Evropa
- 23/1999. Na konci listopadu 1989 jsme zažili hvězdné dny
- 24/1999. Komunismus odešel na Letné, říká Václav Havel
- 25/1999. Komunismus odešel na Letné
- 26/1999. Jeden (poslední) den Občana Občanoviče
- 27/1999. Jak se hroutil komunismus
- 28/1999. Jak se hroutil komunismus
- 29/1999. Jak se hroutil komunismus
- 30/1999. Jak se hroutil komunismus
- 31/1999. Jak se hroutil komunismus
- 32/1999. Jak se hroutil komunismus
- 33/1999. Jak se hroutil komunismus
- 34/1999. Jak se hroutil komunismus
- 35/1999. Jak Landovský řídil revoluci a vařil svíčkovou
- 36/1999. Haničinec a revoluce
- 37/1999. Dnešní marasmus tkví v tehdejší smířlivosti
- 38/1999. Deset let, fotografická reminiscence
- 39/1999. Deset let je jen okamžik
- 40/1999. Demonstrovat v hraničářském městě? Zapomeňte!
- 41/1999. Češi po deseti letech očima cizinců: Máte ještě co dohánět

42/1999. Co nám zůstalo v holých rukou

43/1999. Cíl perestrojky – Havel ministrem kultury

44/1999. Bývalí státníci si přijeli připomenout revoluci

18. 11. 1999, roč. 10

45/1999. Z konference Deset let poté – na prahu nového tisíciletí

46/1999. Vládnou nám komunisté, říkají Slováci

47/1999. Ve Washingtonu se listopad slaví i absintem

48/1999. V podloubí opět hořely svíčky

49/1999. Počítal jsem, že to nemusí dobře skončit, říká Mejstřík

50/1999. Někdo zašel na Národní, jiný raději na kafe

51/1999. Na vzpomínkové akce k 17. Listopadu mnoho lidí nepřišlo

52/1999. Na 17. Listopad se vzpomínalo na Hradě i na Národní třídě

53/1999. Manželé jsou bez práce, ale současný režim by nevyměnili

54/1999. Máme právo na všemožné pochybnosti

55/1999. Listopad 89: vítězství lehkosti

56/1999. Lidé oslavili desáté výročí pádu totality

57/1999. Krátce z oslav

Mladá fronta Dnes 2009

16. 11. 2009, roč. 20, č. 267

1/2009. Zemi nejvíc změnil Havel, říkají lidé

2/2009. Zabránili jsme třetí světové válce

3/2009. Udělal jsem Havla pro CNN, to byl fór

4/2009. Události roku 1989 v Československu

5/2009. Události roku 1989 v Československu

6/2009. Svoboda zůstala, ideály zmizely

7/2009. Prázdná politika je šancí pro holismus, říká Klaus

8/2009. Nové fotografie z revolučních dní roku 1989

9/2009. Noc s Andělem, naštěstí s Havlem

10/2009. Netradiční poděkování slavným i bezejmenným

11/2009. Nelžeme si. Selhávali jsme často

12/2009. Nejvíc nás těší plné regály

13/2009. Mizí stopětky i tuzexové fiaty

14/2009. Listopad zvenku

15/2009. Je mi 11. Kolem krvavá řež

16/2009. Je líp. Jen papaláši se vracejí

17/2009. Jakeš: Kdyby zůstal socialismus, všechno by bylo

18/2009. Jak vznikla „pravda a láska“

19/2009. Jak Havel tvrdě odstavil Dubčeka

20/2009. Havel na Hrad, Markéta z porodnice

21/2009. Estébák Zifčák podlehl sebeklamu

22/2009. Cizinci ve vlastním domě

23/2009. Bylo mi 11 a odstranil jsem Husáka

24/2009. Byla to hrůza, ocitla jsem se v pasti

25/2009. Albertov 16.00

26/2009. 17. LISTOPAD Velký průzkum – co se podle lidí po roce 1989 změnilo k lepšímu a co lidem vadí

27/2009. 17. LISTOPAD Velký průzkum – co se podle lidí po roce 1989 změnilo k lepšímu a co lidem vadí

18. 11. 2009, roč. 20, č. 268

28/2009. Vy nejste můj prezident

29/2009. 17. LISTOPAD Velký průzkum – co se podle lidí po roce 1989 změnilo k lepšímu a co lidem vadí

30/2009. V Brně se sešlo 500 lidí, kritizovali politiky

31/2009. Táhněte domů, neonacisti

32/2009. Slavím navzdory StB i Hradu

33/2009. S pivem, dětmi a hlavně bez obušků

34/2009. Disent: ženský ráj to na pohled

35/2009. Biskup Malý sloužil vzpomínkovou mši

36/2009. Autorka fámy o mrtvém studentovi promluvila

37/2009. 1989: favorit za 26 platů

Resumé

Die Diplomarbeit *Obraz 17. listopadu 1989 v denním tisku* beschäftigt sich mit der Veränderung des Medienbildes des 17. November 1989 in der Tagespresse im Laufe der folgenden zwanzig Jahren, konkret im Jahre 1999 und 2009. Die Analyse wurde an den Artikeln gemacht, die in der Zeitungen Mladá fronta Dnes von 16. bis 18. November 1999 und 2009 veröffentlicht wurden.

In dem theoretischen Teil der Arbeit werden die Ergebnisse der ähnlichen Diplomarbeiten von Jan Miessler (2007) und Kateřina Menclerová (2011) verfasst und da werden auch der Begriff „Diskurs“ und die Methode „Critical Discourse Analysis“ nach Norman Fairclough behandelt.

In dem zweiten Teil der Arbeit wird die Analyse der Medientexte durchgeführt und dabei werden fünf Fragen beantwortet.

Die erste Frage ist, wie die Ereignisse des November 1989 benannt werden. Zum Beispiel „die Revolution“, „das Ende des Kommunismus“ oder „der Fall der Totalität“ . Und man fragt auch, welche Interpretation die bestimmte Bezeichnung trägt.

Dann fragt man, von wem gesprochen wird und wie die Verhältnisse unter den wichtigsten Akteuren des Jahres 1989 sind. Das heisst, da werden die wichtigsten Oppositionen ausgesucht. Die Grundopposition ist: „die Kommunisten versus die Nichtkommunisten“. Die neue und ganz markante Opposition, die sich erst im 2009 erscheint, ist: „Václav Havel versus Václav Klaus“. Diese zwei Präsidenten representieren auch sehr unterschiedliche Werte, wie es sich in der Analyse zeigt.

Die dritte Frage betrifft sich der Themen, die besprochen werden. Im Jahre 1999 ist es hauptsächlich die (allgemeine) Freiheit, die „blöde Müde“ (über die Václav Havel zuerst gesprochen hat) und die Atmosphäre des Jahres 1989. Im 2009 wird dann das Thema „Kommunismus versus Sozialismus versus Bolschewismus“ behandelt.

Zu viert werden die Symbole und die Zeichen des Jahres 1989 ausgesucht. Im Jahre 1999 können wir nur die einfache finden (das Klingen der Schlüssel usw.), aber im 2009 treffen wir uns schon mit einem Mythos „der Revolution als ein Wunder“ .

Und zum letzten Mal interessiert man sich hier, wie die Ereignisse bewertet werden und wie die Vergangenheit als auch die Gegenwart verstanden werden. Es scheint, dass man im Jahre 1999 kritischer als im Jahre 2009 war.

Am Schluss der Diplomarbeit werden die Ergebnisse kompariert und zusammenverfasst.